

J A Z Y K O V Ě D N Ě

A K T U A L I T Y

Časopis
Jazykovědného sdružení České republiky

roč. LVI – 2019
č. 1 a 2

http://jazykovednesdruzeni.cz/jaz_akt16.htm

ISSN 1212-5326

JAZYKOVĚDNÉ AKTUALITY
ročník LVI (2019), číslo 1 a 2

Vydává Jazykovědné sdružení České republiky
s finanční podporou Akademie věd ČR.

<http://www.jazykovednesdruzeni.cz>

Redakční rada: Michaela Lišková (hlavní redaktorka)
Soňa Schneiderová (výkonná redaktorka)
Tomáš Duběda, Jana Hoffmannová, Pavla Chejnová,
Jan Kořenský, Diana Svobodová, Martin Šemelík,
Silvie Válková

Příspěvky laskavě zasílejte v elektronické verzi, ve formátu textového editoru
MS Word, na e-mailovou adresu sona.schneiderova@pedf.cuni.cz.

Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha,
č. j. NP 583/1993 ze dne 13. 4. 1993.

Časopis je zapsán v evidenci periodického tisku pod číslem MK ČR E 21347.

OBSAH

<i>Sdělení redakce</i>	4
Pavel Štěpán: <i>K onomastickému příspěvku M. Maturové</i>	5
Odborné články	
Lucie Saicová Římalová: <i>Odborný seminář Jazykovědného sdružení ČR Soukromá písemná komunikace</i>	9
Magdaléna Pokorná „... z rozumné lásky nechci dávat jeho slabé vůli příležitosti k neštěstí.“ <i>Analýza vztahu Karla Havlíčka k jeho nejmladšímu bratru Josefovi na základě rodinné korespondence</i>	11
Lucie Rychnovská: <i>Dodržování normy spisovného jazyka a expresivita v dopisech Bedřicha Smetany</i>	18
Zuzana Komrsková: <i>Užívání emotikonů v soukromé e-mailové komunikaci</i>	26
Nové publikace	
Lucie Jílková: <i>Hacknutá čeština. Neortodoxní slovník dnešní mateřštiny</i>	33
Lucie Jílková: <i>Zámená v neinštitucionálnej dialogickej komunikácii dospelých na východnom Slovensku</i>	37
Hana Mžourková: <i>O věrnosti překladu</i>	42
Kronika	
Markéta Klimešová – Michal Havrda: <i>K narozeninám jihočeské bohemistce Marii Janečkové</i>	46
Martin Šemelík – Marie Vachková – Věra Kloudová: <i>Zemřel PhDr. Jiří Doležal</i>	49
Marie Kopřivová: <i>O čem debatují frazeologové: Frazeologické konference roku 2018 a 2019</i>	52

Sdělení redakce

V časopise *Jazykovědné aktuality* došlo k několika změnám. Na konci roku 2018 odešel z pozice hlavního redaktora Tomáš Duběda, jemuž patří upřímný dík za sedm let obětavé práce. Novou hlavní redaktorkou se stala Michaela Lišková. Personální obsazení redakční rady se nemění a nezměněné zůstává také zaměření časopisu včetně otevřenosti vůči začínajícím autorům.

* * *

Redakce průběžně pracuje na zvyšování kvality časopisu. Ceníme si polemických hlasů, a to nejen těch, které reagují na konkrétní omyly či nepřesnosti, ale také těch, které se zamýšlejí nad celkovou úrovní odborné publikační činnosti. Je nesporné, že akademičtí pracovníci v současné době čelí tlaku na publikační výkonnost, která je někdy chápána jen kvantitativně. Publikační praxe v české lingvistice bývá nezřídka vystavena silám, které ani nezvyšují její kvalitu, ani nekultivují akademické prostředí z hlediska etického. Ve snaze o transparentnost komunikace mezi redakcí, autory a čtenáři jsme se proto rozhodli zveřejnit reakci Pavla Štěpána na článek Markéty Maturové *Mrdice, Pyzdratice, Tupanov aneb Zaniklá vlastní jména místní přezdívková*, který byl otištěn v *Jazykovědných aktualitách* č. 3–4/2018 v rubrice Drobnosti. Doplňme, že v našem časopise byly dosud posuzovány pouze texty v rubrice Odborné články: daný text recenzním řízením neprošel. Autorka tedy neměla možnost zohlednit případné výtky recenzentů.¹ Aby se předešlo podobným nepříjemnostem, jsou od tohoto čísla recenzovány příspěvky ve všech rubrikách časopisu. Doufáme, že náročnější průběh recenzního řízení přispěje i ke zvýšení úrovně příspěvků od méně zkušených autorů, jejichž publikační možnosti se snažíme rozšířit. Redakci nastalá situace mrzí a omlouvá se za ni.

¹ Možnost vyjádřit se k nim zde nevyužila.

K onomastickému příspěvku M. Maturové

V posledním čísle tohoto časopisu vyšel příspěvek Markéty Maturové nazvaný „Mrdice, Pyzdratice, Tupanov aneb zaniklá vlastní jména místní přezdívková“ (Maturová, 2018). Text bohužel obsahuje celou řadu zásadních omylů, pochybení, nepřesností i vyložených chyb, považují proto za nutné na něj reagovat.

Hlavní problém skrývá už samotný název příspěvku: žádné ze zde uvedených jmen totiž nelze považovat za přezdívkové místní jméno. Autorka vychází z definice vlastního jména místního přezdívkového obsažené v Novém encyklopedickém slovníku češtiny (David, 2017), podle níž se tento termín vztahuje k názvu osady pojmenované podle jejích obyvatel, kteří jsou obvykle hodnoceni ironicky nebo posměšně; jde o jména složená ze dvou základů, a to nejčastěji slovesného a jmenného, např. *Kozojedy*, *Poděbrady*, *Tatobity*, *Žabovřesky*. Za přezdívková jména nelze tedy považovat nejen toponyma *Mrdice* (vychází z osobního jména, vykládá se jako ves lidí Mrdových), *Pyzdratice* (z osobního jména *Pyzdrata*), *Tupanov* (z osobního jména *Tupan*), ale ani další v textu uváděná místní jména vzniklá z osobních jmen: *Hlupenov*, *Hovnov*, *Prudice*, *Sviníhlavy*, *Trpíčovice*, *Kokot*, *Pičulín*. Žádné z těchto jmen nesplňuje definici přezdívkového místního jména, podle níž se tato pojmenování vyvinula z původních posměšných obyvatelských pojmenování. Kromě jména *Sviníhlavy* není žádné ze zde probíraných toponym složené ze dvou základů (i toto pojmenování ovšem vychází ze složeného osobního jména *Sviniehlava*). Mezi přezdívková jména nepatří ani toponyma *Močovice*, *Pipice*, *Smrdov* a další, uváděná na s. 1 mezi zástupci přezdívkových vlastních jmen místních.

V části nazvané „Analýza dokladů – VJMP zaniklá“¹ se uvádí, že pozornost je věnována pouze takovým jménům, „jež vykazují jistou míru expresivnosti a z hlediska geograficko-historického jsou buď zčásti, nebo zcela zaniklá“. Není bohužel specifikováno, co se míní „jistou mírou expresivnosti“. Z výběru jmen vyplývá, že autorka jména co do jejich expresivnosti hodnotí z hlediska dnešního mluvčího češtiny neznalého skutečného původu daných jmen, řídícího se pouze možnými konotacemi a asociacemi, které u něj jednotlivá jména mohou vyvolávat. Jinak by totiž zařazení jmen jako *Močidlany* („ves lidí žijících u močidla“), *Prudice* („ves lidí Proudových“) aj. nebylo vůbec pochopitelné. Pokud jde autorce o motivaci jednotlivých jmen (vzhledem k tomu, že jednotlivá pojmenování charakterizuje jako vlastní jména přezdívková, tomu tak patrně je), sotva může při jejich hodnocení z hlediska expresivity vycházet z jejich současného působení a nebrat v úvahu jejich reálný původ a charakter výchozích lexikálních jednotek ve staré češtině. Místní jméno *Kokot* nelze považovat

¹ Je třeba poznamenat, že spíše než o „analýzu“ jde o pouhé shrnutí výkladů obsažených ve slovnících A. Profouse (1947–1957) a L. Hosáka – R. Šrámka (1970–1980).

z hlediska jeho původu za jméno expresivní, protože apelativum *kokot* získalo expresivní náboj až v současné češtině.

Je překvapivé, že na jednu stranu jsou reprodukovány všeobecně uznávané výklady jednotlivých jmen, na druhou stranu jsou však tato jména v jasném rozporu s nimi charakterizována jako jména přezdívková a jména s „jistou mírou expresivnosti“. V závěrečném odstavci se uvádí, že motivace místních jmen majících charakter přezdivek byla rozmanitá: „Někdy bylo motivantem přezdívkové vlastní jméno místní osoby, taková MJ převládala [...], jindy apelativum (*Močidlany*), častá byla MJ složená (*Sviníhlavy*) [...]. V každém případě šlo o jazykovou hru a posměšek pro nositele přezdivek, kteří usilovali o zastření nepříjemné konotace.“ Takový závěr je bohužel naprosto chybný. Jak již bylo řečeno výše, probíraná jména nelze považovat za přezdívková jména místní. Sporné je i tvrzení, že vycházejí z přezdívkových jmen jednotlivých osob. V jednotlivých případech to sice nelze stoprocentně vyloučit, ale většinou je více než pravděpodobné, že ačkoliv nám konkrétní jméno může znít velmi pejorativně, šlo o „oficiální“ pojmenování dané osoby, nikoliv její přezdívku. U toponym vycházejících ze zdánlivě expresivně znějících osobních jmen (srov. místní jména jako *Hlupenov*, *Hovnov* apod.) je zapotřebí brát v úvahu důležitou skutečnost, že osobním jménům byla ve středověku často připisována ochranná, magická moc a jméno s určitým negativním nábojem nemuselo být jako negativní vůbec vnímáno, protože jeho cílem bylo ochránit jeho nositele před démony, zlými silami (k tomu srov. Svoboda, 1964, s. 44).

Výběr jmen, kterým je věnována pozornost, se jeví jako zcela nahodilý a nesystematický. Autorka si zvolila pouze jména „buď zčásti, nebo zcela zaniklá“. Takové vymezení tématu není nejšťastnější, protože zaniklých jmen, která lze skutečně považovat za jména přezdívková, je velmi málo. Najít se však přesto dají (srov. např. zaniklé vsi *Křivoústý*, *Mořižaby* nebo *Pryčhledy*; srov. Profous, 1947–1957), je tedy škoda, že jim není věnována pozornost.²

V poznámce 1 se uvádí, že „[z]aniklým a přejmenovaným místním jménům v Čechách a na Moravě se věnuje nepublikovaná bakalářská práce Lenky Vokaté“. Nahlédnutím do této veřejně přístupné práce (Vokatá, 2018) vedené M. Maturovou zjistíme, že do své „analýzy dokladů“ M. Maturová převzala jedenáct z dvanácti „zaniklých“ místních jmen uváděných L. Vokatou (o jediném nezařazeném toponymu *Smrdov* se autorka zmiňuje na jiném místě). Jde tedy nepochybně více než o pouhou inspiraci studentskou prací. M. Maturová na ni sice odkazuje, ovšem jasně nepřiznává, do jaké míry z ní vychází. Zmíněná nahodilost a neodůvodněnost výběru zkoumaných místních jmen se tedy vysvětluje tím, že konkrétní toponyma byla do příspěvku bez rozmyslu převzata z dané bakalářské práce. Autorčin vlastní přínos k rozvinutí tématu této práce je

² Je poněkud zarážející, že autorka neodkazuje na stať I. Lutterera (1964), která je pro téma českých přezdívkových jmen místních naprosto zásadní.

minimální a spočívá v podstatě pouze v tom, že daná místní jména velmi nešťastně klasifikovala jako místní jména přezdívková.³

Je jistě v zájmu české onomastiky (i lingvistiky jako celku), aby podobné příspěvky, které nepřinášejí žádné nové poznatky, ale naopak vykazují zcela zásadní metodologická i věcná pochybení, nebyly v odborných periodikách publikovány.

Literatura

- David, J. (2017): Vlastní jméno místní přezdívkové. In: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 2004–2005.
- Dvořáková, Ž. (2018): Lidová etymologie a „hanlivá“ příjmení. *Acta onomastica*, 59, s. 42–53.
- Hosák, L. – Šrámek, R. (1970–1980): *Místní jména na Moravě a ve Slezsku I–II*. Praha: Academia.
- Lutterer, I. (1964): Psychologie pojmenování a tzv. přezdívková jména místní. *Naše řeč*, 47, s. 81–87.
- Lutterer, I. – Šrámek, R. (1997): *Zeměpisná jména v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Tobiáš.
- Maturová, M. (2018): Mrdice, Pyzdratice, Tupanov aneb zaniklá vlastní jména místní přezdívková. *Jazykovědné aktuality*, 55, s. 97–101.
- Profous, A. (1947–1957): *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny I–IV* (IV. díl spolu s J. Svobodou). Praha: Česká akademie věd a umění; Nakladatelství ČSAV.
- Svoboda, J. (1964): *Staročeská osobní jména a naše příjmení*. Praha: Nakladatelství ČSAV.

³ Kromě zmíněných zásadních pochybení je třeba upozornit i na některé další omyly a nejasnosti. V úvodní části příspěvku se kupříkladu uvádí, že u některých místních jmen „lze najít doklady již v době předslovanské (např. *Olomouc*, *Znojmo*)“. První doklady těchto oikonym však pocházejí z 11. století. Pokud měla autorka na mysli nikoliv doklady, ale možný předslovanský původ, jde o formulaci zcela zavádějící a chybnou (navíc ani předslovanský původ uvedených místních jmen není vůbec jistý; srov. Lutterer–Šrámek, 1997, s. 194 a 294). V témže úvodním odstavci se píše, že podle zjištění V. Šmilauera v práci *Osídlení Čech ve světle místních jmen* jsou toponyma na našem území „vcelku jednotná, nejsou známy žádné zásadní rozdíly“. Toto konstatování je zcela nejasné; není zřejmé, jakou jednotnost a jaké rozdíly má autorka na mysli (přesný odkaz na příslušnou část Šmilauerova díla neuvádí, proto nelze rekonstruovat, kterou jeho formulaci míní).

Velmi sporná a nepřesná je i pasáž o vzniku hanlivých příjmení z přezdívkových osobních jmen v úvodu příspěvku. Vznik takových jmen z přezdívek není vůbec jistý, navíc původ některých příjmení může být zcela jiný, než se zdá nebo než je uváděno v některých příručkách. Na konkrétních příkladech, mezi nimiž je i M. Maturovou uváděné příjmení *Pudelka*, to ilustruje Ž. Dvořáková (2018).

Vokatá, L. (2018) [online]: *Specifika některých českých oikonym*. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta. <<https://theses.cz/id/8wngoi/>> [cit. 23. 5. 2019].

Pavel Štěpán
oddělení onomastiky
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
stepan@ujc.cas.cz

Odborný seminář Jazykovědného sdružení ČR *Soukromá písemná komunikace*

Každoroční seminář Jazykovědného sdružení ČR se konal 22. listopadu 2018 v Praze a v souladu s tématem odborného projektu daného roku se zaměřil na písemnou soukromou komunikaci. Přednesené příspěvky se zabývaly jak písemnou epistolární komunikací v podobě „tradičních“ dopisů, tak komunikací v prostoru elektronickém. Vedle výzkumů orientovaných jazykovědně ukázaly přesahy i do oborů literárních či historických a byly též pestré z hlediska teoretického a metodologického. Vystoupení doprovodila živá a podnětná diskuse.

Seminář zahájil inspirativní příspěvek Radky Novákové, Nadi Hynkové Dingové a Aleny Macurové *Čeští neslyšící v (soukromém?) elektronickém dialogu*, který se zabýval komunikací neslyšících Čechů v elektronickém prostředí a porovnával komentáře v různých typech komunikace na internetu. Autorky velmi zajímavě ukázaly, jak se v daných případech různě formují některé základní opozice, především opozice *my – oni* a *my – vy*, a jak se na jejich formování podílí opozice český znakový jazyk – čeština. Komunikaci v elektronickém prostředí se věnovala i Zuzana Komrsková v příspěvku s názvem *Jak se emotikony užívají v soukromých e-mailech (na materiálu korpusu KSK)*.

Další vystoupení se zabývala „tradiční“ korespondencí významných osobností 19. a 20. století v podobě dopisů psaných na papíře. Přednášející – v návaznosti na své předchozí výzkumy v dané oblasti – mj. ukázali, jak je možné psané soukromé dopisy využívat k výzkumům témat rozmanitého typu i s jakými limity je daný materiál spojen. Představeny byly analýzy zachycující dynamiku rozmanitých jazykových prostředků, užívání různých jazyků či ztvárnění mezilidských a rodinných vztahů. Vystoupila Magdalena Pokorná s příspěvkem „... z rozumné lásky nechci dávat jeho slabé vůli příležitosti k neštěstí.“ *Analýza vztahu Karla Havlíčka k jeho nejmladšímu bratru Josefovi na základě rodinné korespondence*, Lucie Rychnovská s příspěvkem *Dodržování normy spisovného jazyka a expresivita v dopisech Bedřicha Smetany*, František Martínek s Martinou Rybovou s příspěvkem *O partikulizaci v dopisech Karla Havlíčka* a Marta Pató s příspěvkem *Korespondence Alberta Pražáka*.

Příspěvky, které na semináři zazněly, opakovaně ukázaly, že soukromá či polosoukromá písemná komunikace, ať už využívá papír, či média elektronická, je zajímavým zdrojem poznání nejen jazyka a jeho užívání. Promítají se do ní také různé mimojazykové skutečnosti a dobové normy, odkazuje k řadě individuálních specifik komunikantů a rozmanitě osciluje mezi různými protiklady. Např. M. Pokorná demonstrovala, jak se do dopisů Karla Havlíčka rozmanitě „promítají“ dobové normy, individuální rodinné vztahy a osobnost jejich pisatele.

Jako nejvýraznější témata, k nimž se vztahovalo více příspěvků, však v průběhu semináře vykristalizovaly (možná poněkud neočekávaně) otázky vícejazyčnosti a užívání různých jazyků u vícejazyčných mluvčích, problematika určení toho, který z jazyků daného mluvčího je vlastně jeho jazykem

„mateřským“, či toho, jaké faktory užívání jednotlivých jazyků u vícejazyčných mluvčích ovlivňují. Důležité se přitom ukazují nejen různé faktory vnější, společenské či mimojazykové, ale často i faktory „vnitřní“, jako je např. volní rozhodnutí daného mluvčího. Příspěvek R. Novákové, N. Hynkové Dingové a A. Macurové např. poukazuje ke specifickému typu vícejazyčnosti neslyšících Čechů, v němž se kombinuje český znakový jazyk a psaná forma mluvené češtiny. L. Rychnovská se při analýze češtiny v dopisech B. Smetany dotkla otázky, jak je možné na základě pramenů, jako je korespondence, hledat vztah mluvčího k některému z jeho jazyků a míru jeho osvojení. A M. Pató na příkladu korespondence Pirosky Kürchák(ové) s Albertem Pražákem velmi zajímavě ukázala, jak různé vnější, např. společenské, faktory mohou vícejazyčného jedince „přinutit“ měnit vztah k jazykům, které ovládá (a ovlivňovat tak mj. i jeho vnímání sebe samého), a jak se pod vlivem podobných okolností v průběhu života užívání různých jazyků u daného člověka mění.

Texty některých příspěvků přednesených na semináři přinášíme ve zkrácené podobě v tomto čísle Jazykovědných aktualit. Další odborný seminář je naplánován na listopad 2019 a bude zaměřen na otázky slavistické.

*Lucie Saicová Římalová
Ústav českého jazyka a teorie komunikace
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
lucie.rimalova@ff.cuni.cz*

**„... z rozumné lásky nechci dávat jeho slabé vůli
příležitosti k neštěstí.“**

Analýza vztahu Karla Havlíčka k jeho nejmladšímu bratru Josefovi na základě rodinné korespondence

Magdaléna Pokorná

Ústav českých dějin

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

pokorna@hiu.cas.cz

Korespondence je mimořádně cenným pramenem. Pro jazykovědce, pro historiky, stejně jako pro odborníky z dalších oborů. Zkoumá se především korespondence elit – vzdělaných lidí, lidí se sociálním kapitálem – prostě proto, že je nejčastěji zachována a že je s ohledem na význam těchto osobností pochopitelně vnímána jako závažná. Vzácnější je, když se zachová korespondence mladých lidí, lidí, kteří ještě nemají významné postavení či korespondence lidí „obyčejných“. A jejím prostřednictvím je možné nahlédnout do každodenního života nepřivilegovaných vrstev. Za takový případ můžeme považovat i korespondenci mladého studenta Karla Havlíčka rodičům (Adam a kol., 2016), resp. rodinnou havlíčkovskou korespondencí. Bohužel se nezachovala korespondence rodičů Karlovi. Přesto je dochovaný konvolut korespondence vzácným svědectvím o fungování německobrodské obchodnické rodiny, o výchově mladých mužů a o problémech, které s ní souvisely – tehdy a možná i dnes.

Rodina v minulosti byla a zůstávala i v době předbřeznové, z níž korespondence Karla Havlíčka pochází, pevným bodem, pevnou jistotou i závazkem. Křesťanská mravouka dětem po staletí přikazovala poslušnost a úctu vůči rodičům, rodičům pak starostlivost a lásku k dětem. Role otce pak byla z hlediska zákona zásadní. Zahrnovala jak ty nejdůležitější povinnosti ve výchově, tak v hmotném zabezpečení dítěte či dětí i rozhodování o jejich budoucí profesi.¹ Matěj Havlíček tuto svou roli bezesporu plnil, ale – jak je vidět – svého nejstaršího syna respektoval. Dokládá to např. dopis zasláný 9. prosince 1842 na hranice rakouské monarchie a Ruska, kde syn čekal na vyřízení pasových formalit, které mu právě otec z Německého Brodu zprostředkovával: *Jen kdyby sis tak vybral takové místo, které by slibovalo jisté živobytí. Nyní jsi pro nás napůl ztracený, a pokud tam zůstaneš, jsi pro nás ztracen úplně, neboť pro rodiče a sourozence je nejcennější, když se můžeme vidět častěji a v nutných případech se poradit. Je však samozřejmé, že člověk musí být připraven na všechno...* (Adam a kol., 2016, s. 293).

¹ Podrobněji ve stále aktuální práci Klabouch (1962).

V rodině Matěje Havlíčka a jeho manželky Josefy se narodilo několik dětí, z nichž dospělosti se však dožili pouze chlapci Karel, František a Josef a nejmladší dcera Johana. Havlíčkův bratr František (domácky zvaný Franc, 1823–1912) se stal dědicem rodinného obchodu a jeho životní osud byl s Karlovým spjat (jak o tom svědčí dochovaná korespondence) jak během Karlových studií a pozdějšího pobytu v Praze, tak v Brixenu (Zelený, 1888). Právě díky těmto kontaktům se František dostával i do biografii Karla Havlíčka (naposledy Kazbunda, 2013, *passim*). O druhém bratrovi, Josefovi (1830–1882), Havlíčkovi životopisci nenabízejí příliš mnoho informací, jeho kontakty se starším bratrem nejsou doloženy tak dlouhodobě. Sdělnější je zatím snad jen publikace *Deset generací Havlíčkových*.²

Tématem tohoto příspěvku je analýza té korespondence Karla Havlíčka rodičům, v níž se odráží jeho zájem o nejmladšího bratra, a to zejména v době po smrti otce Matěje Havlíčka. Ten zemřel v červenci 1844, těsně před návratem Karla Havlíčka z Ruska. Karel Havlíček měl ovšem své mladší sourozence na paměti již od roku 1839, kdy studoval v Praze na filozofii a posléze v arcibiskupském semináři.

O nejmladším bratrovi psal Karel v německy psaných dopisech obvykle jako o „Pepim“, česky tedy překládáme, že psal o „Pepíkovi“, jen někdy jej označoval formálněji „Josef“. Karlovy vzkazy sourozencům jsou v dopisech rodičům běžné, ale někdy jen kusé, nejčastěji: *Vám líbám ruce a líbám i Pepíka a Mucenu //³ Jak pak se drží Pepík?* (26. říjen 1840), *Pepík ať se sebere!* (15. červen 1841), jindy vyjadřuje i těšení se na setkání s mladším sourozencem, ojedinělé nejsou ani zmínky o zprostředkování knih. Objevilo se i přání k Pepíkovu svátku (15. března 1840): *Pepíkovi k svátku přeji, aby uměl ještě 10krát víc počítat, než umí*.⁴

První dopis adresovaný přímo nejmladšímu bratrovi je zachován z 9. dubna 1840 a nechybí v něm úkolování: *... posílám ti knihu, ale neroztrhej ji. Jsi přece už rozumný a dobře se o ni postaráš; Jen se pilně uč počítat, pak budeš řádně*

² Naposledy, a to v souvislosti se synem Josefa Havlíčka, také Josef Nikedey (2004). Starší titul srov. Brotánek (1946). Josef Havlíček se narodil 12. března 1830 v Borové a zemřel 20. listopadu 1889 Kutné Hoře, kde byl také pochován. Studoval v letech 1840–1846 na gymnáziu v Německém Brodě a v letech 1847–1849 absolvoval dvouletý filozofický kurs v Praze, stejně jako před léty Karel. Ve studiích nepokračoval, ale stal se v letech 1850–1852 hospodářským praktikantem v Lipnici a Boroticích. Na další praxi se připravoval v letech 1852–1854 studiem v uherském Altenburgu a následně byl přijat v roce 1855 jako sekretář na panství v Jaroslavicích na Moravě. Ve službách rodu zůstal i jako hospodářský ředitel na velkostatku Radlów u Tarnova v Haliči, a to až do roku 1869, kdy byl statek prodán. Od roku 1861 byl Josef Havlíček ženat a s manželkou Karolínou, rozenou Wenkeovou (1839–1905), měli jediného syna Josefa. V roce 1870 byl Josef Havlíček přijat do státní služby jako geometr a referent odhadní komise při regulaci pozemkové daně a dosazen do Kutné Hory, později do Štýrského Hradce a konečně do Ptuj. Po skončení prací byl penzionován jako vrchní revident při katastru v Kutné Hoře. V roce 1876 zde zakoupil dům a zapojil se i do veřejného života. Od roku 1882 až do své smrti byl pokladníkem místní okresní hospodářské záložny.

³ Značka // odděluje jednotlivé ukázky.

⁴ Na jednotlivé dopisy odkazují pouze datem, k dispozici jsou v edici Adam a kol. (2016).

připraven na latinské školy; posílám ti semínka kdoule (i s následným popisem, co se s nimi má dělat, aby prospívala).

Ale už v prvních dopisech Karla z Prahy rodičům probleskly (28. října 1839) náznaky jakéhosi protektorského vztahu: *Co se týče Pepíka, těší mne, že jste ho poslali k rozumnému muži, teď už je tam týden, ať mi taky píše, a to hodně.* Karlovu snahu lze označit i za přebírání zodpovědnosti: *Pepíkovi tu koupím potřebné knihy pro parvu,⁵ jsou tu velmi levné a po Francovi jistě žádné nezbyly.* Právě nedbalost prostředního bratra Františka, který se vracel z Prahy z neúspěšných studií, vedla Karlovu ruku k tomu, aby mamince, pouze mamince, protože nechtěl tatínka při příležitosti jeho svátku zatěžovat, napsal (21. únor 1841): *Pro všechno na světě Tě prosím, milá maminko, abys ho nenechávala chodit s Pepíkem, neboť by ho mohl úplně svést ke své lehkomyšlnosti a prolhanosti. Sám se vždy stará jen o to, aby byl pěkně oblečený, nic jiného ho nezajímá a má vůbec spoustu neřestí, neboť kdyby je neměl, tak by studoval.* A dovolává se maminčiny solidarity: *Znáte ho přece!*

Jinde nechybí ironie (8. listopadu 1839): *Pepík píše jako student z dlouhoveské vysoké školy o – koláče. Určitě mu není lehké u srdce, ale snad se přece něčemu naučí.*

V bezprostředně následujících dopisech pak Karel vyjadřoval radost, že si Pepík na studiích už zvykl a že si tolik nestýská, těšily ho i zprávy o jeho studijních úspěších. K jeho dobrému rozmaru chtěl přispět i písemným pozdravem, někdy knihou a zároveň i nějaký ten lístek od Pepíka očekával. A když ten nepřicházel, vyčítal (3. ledna 1840): *Přijde mi od Pepíka velmi nehezké, že nepíše, můj dopis už přece dostal, nebo ne?* Když se někdy Pepíkova psaní dočkal, zas byl nespokojený (31. ledna 1841): *Dopis od Pepíka mě potěšil, a byl by potěšil ještě víc, kdybych nebyl viděl, že to je jeho vlastní výrobek – chtěl jsem říci, že není! Dopis vypadá jako nadiktovaný a nejlepší na něm je hezké písmo.* Ani s jinými bratrovými dopisy nebyl Karel spokojen (24.–30. květen 1840): *Pepík ať mi píše, ten kluk je líný a dělá se svými několika řádky drahoty jako doktor medicíny.* Později (13. prosinec 1840) pak Karel své nároky na Pepíka v tomto směru stupňoval: *Pepík ať mi napíše, a to buď latinsky, nebo velmi dlouhý německý dopis.* A ještě později avizoval v doušce k dopisu rodičům, jak s Pepíkovým dopisem naloží (24. dubna 1841): *Panu studentu Josefovi zašlu příště jeho dopis a vytknu mu chyby, aby jich v budoucnu tolik nedělal.* Možná, že se ani nelze divit, že se Pepíkovi nechtělo psát, a tak Karel naléhal (21. květen 1842): *Pepík ať mi napíše, jak se mu daří, nebude snad přece tak líný.* Karel si ve vztahu k bratrovi opravdu nebral servítky (30. duben 1842): *Pepík jistě nechce zůstat oslem, že se nic neučí.*

Karel ve vztahu k Pepíkovi ovšem úkoloval i rodiče (15. listopad 1840): *Konečně Vás ještě prosím, nedovolujte Pepíkovi, aby si bral ke čtení knihy ze skříně v našem pokoji, zapomněl jsem na to, když jsme odjížděli. // Pepík ať se*

⁵ Parva byla prvním ročníkem tehdejšího šestiletého gymnázia.

pořádně učí, aby dostal dobré známky, přivezu mu hezkou knížku (16. únor 1842). Stylizoval se dokonce do role rádce rodičům, jak se k této nejmladší ratolesti chovat (2. červen 1842): Nedělejte si hlavně kvůli Pepíkovi příliš velké starosti, ujišťuji Vás, že z dítěte, které není nikdy třeba potrestat, nic velkého nebude. Člověk musí udělat něco špatného a polepší se, teprve potom se na něho dá spolehnout, ale kdo pořád jen sedí jako buchta, neudělá sice nic špatného, ale taky nic dobrého, a takový člověk pak celý život nebude k ničemu. Nemůžete samozřejmě tyto věci beze slov přehlížet, ale stačí, když toho chlapce potrestáte, a je úplně zbytečné, aby Vás to ještě trápilo. Nutit jej do učení podle Karla není dobré, musí se učit sám, jedině tak to bude mít úspěch. Stačí, když mu čas od času připomenete, zda chce být oslem nebo ne. Rodičům také radil, aby mu každý měsíc dávali pár grošů, ať si s nimi dělá, co chce. Měli také dbát na to, aby se Josef nestýkal s hochy zkaženými a nemusíte mu to nijak zdůvodňovat, než že je to hanba. Pepíkovy studijní výsledky Karla neuspokojovaly (20. červenec 1842): ... se studiem to není k ničemu, jen tím ztrácí čas, samotnému je mi těch let líto...

Z následujícího období, zejména let 1843–1844, kdy Karel pobýval v Rusku, se jeho dopisy rodičům, stejně jako dopisy rodičů Karlovi nezachovaly (až na jeden jediný dopis otce z 9. prosince 1842, z něhož bylo výše citováno). To představuje z hlediska sledování vztahu Karla k jeho nejmladšímu bratrovi velkou césuru, o to významnější, že to byla léta bratrova dospívání, studií a přípravy na profesní život.

Už jen mamince psal Karel po smrti otce (19. březen 1847), a to v době, kdy byl Josef v Praze na studiích: *Pepík se tuze špatně vyznamenal s klasama, dostal jen samé primy.⁶ Při té příležitosti bych myslil, abys mu neposílala již více peníze zrovna do rukou, nýbrž mně, on si je u mne může kdykoli chce, vybírat. Ostatně ale jak sama chceš, já jen myslím, že by to pro něj lépe bylo. Starost o správný rozvoj bratra se odráží i v dalších Karlových dopisech, např. v tom, který adresoval bratru Františkovi podle datace jeho vydavatele Ladislava Quise na počátku června 1850: *Pepík ať jen nelenoší, ať se chytá obchodu jako žid (Quis, 1903, s. 436).**

Přestože je dochovaná korespondence Karla Havlíčka velmi početná, v úplnosti se nedochovala. A tak nemůžeme rekonstruovat celé úseky vývoje vzájemných rodinných vztahů, pokud se vůbec kdy do písemné komunikace promítly. Zmínky o Josefovi se objevovaly častěji až v listech z Brixenu, které adresoval bratru Františkovi. Např. v dopise z 10. února 1852 Karel kritizoval jak jeho nestálost při studiu, tak také časté střídání pracovních míst: *...z toho jen soudím, že je lenoch a nestálý člověk a podporovat ho v tom, pokládal bych si za nesvědomitost. Nemysli snad, že to činím z nelibosti proti němu, já ho mám rád a jsem také pevně přesvědčen, že z něho bude pořádný člověk, ale právě proto z rozumné lásky nechci dávat jeho slabé vůli příležitost k neštěstí (Novák, 1957, s. 14).*

⁶ Primou se v tehdejší klasifikaci rozuměla pouze známka průměrná, nejlepší byla eminenc, další ad eminenc.

Nejkritičtější soud zazněl asi v dopise z 13. srpna 1854: *...ponejprv za dlouhý čas /jsem/ byl místo potěšení zarmoucen, totiž z toho, co píšeš o Pepíkovi. Já jsem si hned myslil, že něco podobného vypadne, a to sice proto, že mi nepíše.* Karel pak připomněl, že mu bratr od ledna nepsal a že náklady na jeho studium dosáhly částky 400–500 zlatých, což považoval za částku nepřiměřeně vysokou. *To přece jest od takového – (nechci vypsati celý titul!) věru nestydaté, který ještě co je na světě, krejcar nevydělal, nýbrž jen jako pytel se povaluje. Aby mohl takový študentík ročně v takové díře spotřebovati více, než já s rodinou spotřebuji ročně zde (a sice v hospodě a NB, špinavce při tom přece nedělám a ani bych již pro čest nemohl dělati) k tomu jest potřeba nějaká hloupost a lumpáctví.* Vysoká útrata, to byla jedna Karlova starost, tou závažnější pak byla obava, že to s výsledky Josefových studií nebude valné. A dovozoval z toho všeho i obecnější závěry: *Ty ho jmenuješ poctivým a dobrosrdečným, já ale hloupým a nestydatým, nebo když je už člověku přes 24 let a k tomu již dříve podobných kousků nadělal, je už čas znáti okolnosti a nebyti jiným k obtíži. Dobré srdce je, když člověk jiným dává ze svého, ne když na cizí conto dobře žije a pije. Takové dobré srdce, když člověk nic nemá, je tuze lehké mít: ale čert aby ho vzal.* Na bratra apeloval, aby ho o Josefových výsledcích informoval, ale sám si od nich mnoho nesliboval: *Že se ale nenaučil tolik, co by byl mohl, a jak by to pro jeho budoucnost žádoucí bylo, o tom jsem přesvědčen.* (předešlé citáty Novák, 1957, s. 105–110, passim)

Po návratu z Brixenu (květen 1855) do Německého Brodu se Karel, jak o tom svědčí jeho dopisy, o bratrovo profesní uplatnění zajímal i nadále. Na jedné straně tu problesklo uspokojení, že se mu daří, avšak ani tady nechyběly „dobré rady“ do života (např. v dopise z 8. srpna 1855): *Hled' se tedy nyní držeti zásady taky ode mne prakticky poznané, že dobře jest připrahnouti se z počátku a z mládí na trochu kratší a tužší prostraňky, aby pak později spřežení mohlo být volnější a ne naopak. Myslím, že tomuto oekonomskému podobenství dobře rozumíš.* Bratrovi v dopise z 9. března 1856 radil, aby se se v životě řídil střídmostí: *Varuj se příliš zdravých krmí, dobrých lidí a velikého štěstí.* V tomto dopise zdůraznil především, aby se Josef vyvaroval příliš *pohodlného a skvostného* života. V Karlových dopisech však zazněla i příkrá slova. 31. října 1855 Karel (v tomto případě pověřen dokonce „rodinnou radou“) Josefovi napsal: *...peníze žádné nedostaneš, poněvadž jest čas, abys již jednou přestal spoléhati se ustavičně na jinou plnou kasu, a raději dbal o to, aby Tvoje nebyla vždy prázdná.* Karel vyložil bratrovi vše dopodrobna, aby nakonec kategoricky shrnul: *Potřebuješ-li opravdu peníze, zaopatř si je, jak můžeš, piš Rittlerovi, vezmi Vorschuss, vypůjč si, vyhraž z loterie, ale odsud nedostaneš již jistotně žádné. A to vším právem.*

Josef se Karlovi stal v této době ovšem i jakýmsi důvěrníkem, když si Karel v dopise z 9. března 1856 Josefovi postěžoval na poměry v rodině prostředního bratra Františka: *Mína nemá srdce a Franc nemá rozum – a to se obojí v apatyce nekoupí. Jí chybí hlavní vlastnost ženská a jemu hlavní mužská.* Řádky doplnil

postesknutím, že o to více lituje úmrtí manželky Julie, když vidí poměry v bratrově rodině.⁷

Poslední dochovaný dopis Karla bratrovi Josefovi byl napsán 30. června 1856 ze Šternberka, kam Karla poslali na léčení. Byl to z jeho strany dopis ještě nadějeplný, v němž dopodrobna vyličil průběh svých léčebných procedur. Ani v tomto dopise ale nezapomněl na „bratrské rady“: *Milý Pepíku! Vezmi si ze mne ponaučení před časem a buď bedliv na své zdraví, co obyčejně člověk v mládí a pokud se zdráv cítí, opomíjí – až pak je pozdě a nic platno. A tento dopis nakonec uzavřel: Měj se nyní, milý Pepíku! hodně dobře (darebáku, zkazils mi hodinky!) a pamatuj na své zdraví, než bude pozdě. Zle ti není a nebude, neb jsem jist, že se tam ve vážnosti udržíš.*

Korespondence týkající se vztahu Karla Havlíčka k bratru Josefovi obsáhla bezmála dvě desítky let. Odrážela „zvenčí“, tedy z pohledu starších členů rodiny, mnohé peripetie života dospívajícího chlapce Pepíka i mladého muže, který nejdříve studoval a později stál na startu své profesní dráhy. Ze strany o desetiletí staršího bratra Karla písemnou rodinnou komunikaci provázela (dobovým termínem) „bedlivost“, tedy zodpovědnost, až přísnost, vyjádřená mnohdy ostrými až odsuzujícími slovy, někdy až slovy z dnešního pohledu vulgárními, která tu proto tištěna ani nebudou. Z písemné komunikace je zřejmá Karlova autoritativnost, ale zřejmá je především bratrská soudržnost, prostě starost, aby se nejmladší bratr dokázal dobře připravit na profesní život a dokázal v něm dobře obstát. V tomto směru Karel dokázal radit i svým rodičům, resp. později mamince, jak se má ke svému nejmladšímu synovi chovat.

Tato studie, jejímž základem byl referát na setkání Jazykovědného sdružení České republiky v listopadu 2018, se soustředila zatím jen na korespondenci Karla Havlíčka s rodiči i s bratry s důrazem na jeho vztah k nejmladšímu bratru Josefovi. V osobní pozůstalosti Karla Havlíčka se ovšem dochovala i další rodinná korespondence. Výmluvná je v souvislosti se zde analyzovaným tématem ta mezi Josefem Havlíčkem a matkou. Nabízí průhled do života mladého muže, do jeho reflexe prostředí, v něm se jako student a později i úředník pohyboval,⁸ ale také do Karlova života, života jeho rodiny. Josef totiž s Karlem koncem čtyřicátých let po jistou dobu v Praze pracoval a pobýval v jeho rodině, proto mohl psát o pokrocích Karlovy malé dcery Zdeňky tak, aby vzdálenou babičku informoval, ale i potěšil.

Jeden z dopisů zachycuje, jak Josef přijal zprávu o Karlově smrti začátkem srpna 1856, a proto se u tohoto dopisu ještě na závěr pozastavíme. Dne 5. srpna 1856 z místa svého působiště, z haličského Radlówa, psal Josef mamince o tom, jak se o Karlově smrti dozvěděl. Posílal jí také (výše zmíněný) poslední Karlův dopis ze Šternberka. V této souvislosti ji nabádal, aby mu dopis dobře uschovala,

⁷ Všechny dopisy jsou uloženy v Literárním archivu Památníku národního písemnictví, f. Karel Havlíček Borovský, a nyní jsou chystány k tisku v rámci projektu Publicistika a korespondence Karla Havlíčka.

⁸ Této problematice bude věnována samostatná pozornost v jiné studii.

právě proto, že je „poslední“: *Vím maminko! jaká rána to pro tebe – a k tomu ještě v těch beztoho ne tuze veselých okolostojícnostech. Nechci tě také těšit – mám potěchy sám potřeby – plačme pro něho – ty pro syna zajisté dobrého – já zas pro bratra – kterého nemálo rád jsem měl – a to tím více, an jak víš – z ostatních na mne nejvíce byl bedliv. – Smrt jeho jest pro nás tím hořčejší – poněvadž teď teprv pro nás by byl žil. [...] a pak víš maminko! že zde nechal Zdenčinku – ! té k vůli už se také šetřiti musíš – nebo má babu tuze ráda. Tu pak vezmem také mezi nás a staraje se o jeho dítě zajisté nejlepším způsobem na něho pamatovati budem. Těš se maminko! drobet s tou myšlenkou, že mimo nás velký počet lidu pro něho truchli a sice dobrého lidu; jest to velká útěcha, věděti, že i ostatní lidé, kterým vlastně ničím zavázán nebyl, – na něho pamatují a ztrátu jeho želí!*⁹

Text vznikl v rámci projektu GA ČR 17-13671S Publicistika a korespondence Karla Havlíčka.

Prameny a literatura

- Adam, R. a kol. (eds.) (2016): Karel Havlíček: *Korespondence I. 1831–1842*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Brotánek, J. K. (1946): *Deset generací havlíčkovských. Genografická studie o rodu a rodině Karla Havlíčka Borovského o rodech krevně spřízněných*. Havlíčkův Brod: MNV.
- Kazbunda, K. (2013): *Karel Havlíček Borovský I–III*. Praha: MV ČR.
- Klabouch, J. (1962): *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis.
- Literární archiv Památníku národního písemnictví, f. Karel Havlíček Borovský.
- Nikedey, A. (2004): Josef Havlíček (1873–1942). Vrchní lesní správce knížete ze Schwarzenbergu a synovec Karla Havlíčka Borovského. *Rodopisná revue* 6, 2004, č. 2, s. 12–13.
- Novák, B. (ed.) (1957): *Brixenské listy Karla Havlíka bratru Františkovi*. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství.
- Quis, L. (ed.) (1903): *Korrespondence Karla Havlíčka*. Praha: Bursík a Kohout.
- Zelený, V. V. (ed.) (1888): *Karla Havlíčka rodinné listy brixenské*. Kutná Hora: Knihtiskárna Karla Šolce.

⁹ Literární archiv Památníku národního písemnictví, f. Karel Havlíček Borovský, kart. 16.

Dodržování normy spisovného jazyka a expresivita v dopisech Bedřicha Smetany

Lucie Rychnovská
Ústav českého jazyka
Filozofická fakulta Masarykovy univerzity
rychnovska@phil.muni.cz

Bedřich Smetana (1824–1884) je jedním z nejvýznačnějších českých hudebních tvůrců, je autorem osmi oper (a jednoho fragmentu), řady orchestrálních, komorních a vokálních skladeb. V rámci tohoto příspěvku však nechceme sledovat Smetanu jakožto hudebního skladatele, nýbrž chceme ukázat, že pozornost si Smetana zaslouhuje i jakožto mluvčí českého jazyka.

Smetana žil v době národního obrození a v době poobrozené, které jsou z jazykového hlediska charakterizovány česko-německým bilingvismem a následně tím, že se čeština dostává z pozice nižší komunikační variety užívané především v mluvené soukromé komunikaci do pozice vyššího komunikačního prostředku, že se postupně stává jazykem veřejné správy, vědy, umění, publicistiky. Tyto skutečnosti se promítají také do Smetanova života a do jeho jazykového chování: Smetana prošel školami, kde se (jak bylo tehdy běžné) vyučovalo v němčině, němčinu potřeboval také při komunikaci s úřady (s nimi byl Smetana v intenzivním styku např. v okamžiku, kdy se po studiích rozhodl založit v Praze vlastní hudební ústav), němčina se nejspíše uplatňovala rovněž při jeho pobytech v zahraničí (zvláště během působení ve švédském Göteborgu, kde byl Smetana v letech 1856–1860 ředitelem Společnosti pro klasickou vokální hudbu, během následného koncertního turné po Německu a Holandsku anebo během kratšího pobytu ve Švédsku roku 1862). Jak však můžeme soudit na základě některých dokumentů vztahujících se k rodinným záležitostem či na základě Smetanových poznámek v denících a v korespondenci, užíval Smetana jako komunikační prostředek v soukromé sféře spíše češtinu: v češtině je např. předtisk Smetanova biřmovacího lístku (srov. Nejedlý, 1929, nestránkovaná příloha mezi s. 290 a 291), české vpisy se objevují např. v jinak německy psaných dopisech pro Smetanovu první ženu Kateřinu.¹

Co se týče korespondence, užívá v jejím rámci Smetana až do 60. let němčinu (výjimku představuje pouze Smetanův dopis rodičům z roku 1856).² Impulzem pro změnu jazyka se Smetanovi stává česky psaný dopis Jana Ludevíta

¹ Srov. např. Smetanův přípis z dopisu pro Kateřinu ze 7. srpna 1843: ... *cupaite, cupaite do mladi Boleslawi! hi! bije [sic!]! Ke K...ce!!!* (Praha, NM-MBS S 217/179; zkratka značí signaturu, pod níž je dopis uložen v Národním muzeu – Českém muzeu hudby – Muzeu Bedřicha Smetany; tak i dále).

² Jedná se o Smetanův první dochovaný česky psaný dopis, který Smetana rodičům zaslal 23. prosince 1856 z Göteborgu (Praha, NM-MBS S 217/123).

Procházky, někdejšího Smetanova žáka, skladatele a pianisty, organizátora českého hudebního života, v němž Procházka Smetanu žádá, zda by nezkomponoval hudbu pro mužské sbory a kvarteta. Tento list se sice nezachoval, o jeho existenci však víme jednak na základě Smetanovy reakce, jednak na základě Smetanova deníkového záznamu z 5. března 1860 (srov. Smetana, 2016, s. 202; Mojžíšová – Pospíšil, 2011, s. 372).³ Smetana Procházce na jeho prosbu odpovídá 11. března 1860 kladně a zapojuje se takto svou tvorbou do národně buditeckého procesu. Smetanovo národní probuzení se přitom projevuje i ve volbě jazyka: Smetana na Procházceův český dopis odpovídá také česky⁴ a od 60. let začíná češtinu užívat i v korespondenci s jinými českými adresáty. Je však třeba zdůraznit, že roku 1860 bylo Smetanovi 36 let, a ačkoli byl člověkem vzdělaným, dosud nejspíše nebyl (s ohledem na výše popsané skutečnosti) příliš zvyklý česky psát. Navíc byl v daném momentu již plně zaměstnán hudební tvorbou, nikoli zvládnutím českého pravopisu a gramatiky.⁵ Je proto pochopitelné, že jeho psaná čeština vykazuje určité deficity. Smetanu lze přitom v tomto ohledu chápat jako modelového mluvčího, dá se předpokládat, že potíže, s nimiž se potýkal při přechodu na češtinu, bychom vysledovali i u jiných mluvčích, kteří žili ve zkoumaném období a nebyli s češtinou profesně svázáni.

V našem příspěvku bychom chtěli nastínit, co činí Smetanovi problémy, co je pro jeho psanou češtinu charakteristické, a především bychom chtěli naznačit, zda v tomto směru existuje rozdíl mezi Smetanovou korespondencí soukromou a korespondencí oficiálnější. Jako východisko pro naše zkoumání proto volíme na jedné straně dopisy rodinné (zejména listy dceři Žofii Schwarzové a zeti Josefu Schwarzovi, nahlížíme také do dopisů manželce Bettině a dceři Zdeňce Smetanové), na druhé straně dopisy, které jsou sice osobní, ale jsou určeny adresátům, s nimiž je Smetana spjat v prvé řadě profesně (jedná se zejména o skladatele, sbormistra a hudebního pedagoga Karla Bendla, dále o Smetanovu libretistku Elišku Krásnohorskou, kapelníka Adolfa Čecha, výše zmiňovaného organizátora hudebního dění Jana Ludevíta Procházku a hudebního publicistu, spisovatele a pozdějšího Smetanova tajemníka Josefa Srba). V obou případech se soustředíme na dopisy ze 70. let. Korespondence, o niž se opíráme, je uložena v Muzeu Bedřicha Smetany v Praze, při citování dokladů vycházíme z jejího

³ Smetana si do deníku poznamenal: *Von meinem gewesenen Schüler Lud. Procházka erhielt ich einen Brief in českischer Sprache, der worin er mich um Mitwirkung zur Vorbereitung von Chören und Quartetten für Männergesang bittet, i. e. in českischer Sprache* (Smetana, 2016, s. 202).

⁴ Smetana Procházce píše: *Že ale jsem z tělem a dušj Čechem a chonosým se bjty synem naši slávi, to nemusjm opakovatj. Proto taky se nestjdmj Vám odpowědjty v matřském jazíkem ačkoliv chybně...* (Praha, NM-MBS S 217/283).

⁵ Neznamená to však, že by Smetana o dobrou znalost češtiny odpovídající dobové spisovné normě neusiloval. Zdeněk Mahler ve své knize *Nekamenujte proroky* přetiskuje Smetanovou rukou psané vzory *veliká lesní králova lípa, český poslední otcův chlapec a panské přední sestřino pole*, jejichž prostřednictvím si Smetana nejspíše chtěl osvojit spisovnou jmennou deklinaci (srov. Mahler, 1989, s. 137).

elektronického zpracování v rámci *Korpusu odeslané a přijaté česky psané korespondence Bedřicha Smetany*.⁶

Jevy, jimž budeme věnovat pozornost, se týkají pravopisu, gramatiky i roviny lexikální. Nejde nám přitom o detailní analýzu, nýbrž spíše o ilustraci toho, jaké typy jevů se u Smetany objevují, pro účely tohoto příspěvku se proto zaměříme pouze na ty z nich, které se ve zkoumaném vzorku vyskytují čteněji.⁷ V souvislosti s hodnocením jednotlivých jevů je také třeba říci, že norma spisovného jazyka se ve sledovaném období teprve utváří a tomu odpovídá také charakter jazykových příruček z daného období: nemají preskriptivní charakter, jako jsme zvyklí dnes, nýbrž spíše popisují dobový stav jazyka.⁸

Pokud jde o jevy pravopisné, chybuje Smetana opakovaně tam, kde jedné vyslovované podobě odpovídá více možností zápisu. V soukromé korespondenci tak čteme např. *příč, vozýk, jednotlivými zvůky* anebo také např. *v zimně, na domně, který se mněl výjádřit, ... by mně nenašel*. Psaní *i/y* a *mě/mně* není bezproblémové ani v korespondenci oficiálnější, srov. např. *býda, malynkou, záhi, který; pro mně, Rád bych mněl*.

Další výraznou skupinou pravopisných jevů, které Smetanovi činí potíže, jsou ty, u nichž je vyslovovaná podoba jiná než podoba psaná. Jedná se o případy, kdy se v grafice odráží asimilace znělosti či ztráta znělosti na konci slova před pauzou. V soukromé korespondenci se objevuje např. *rybís, lechce*, v oficiálnějších dopisech např. *na zdář-bůch, těšce*.⁹

Z jevů gramatických, které se ve sledovaných dopisech opakovaně vyskytují, lze jmenovat např. průnik koncovky lokálu plurálu do genitivu – ze soukromé korespondence srov. např. *bud' pamětliva Tvých svatých povínoštech*, z dopisů oficiálnějšího rázu, srov. např. *s tím odstrkováním mých záležitostech, partitury prvních 2 synf. básních*. Sjednocování koncovky genitivu a lokálu plurálu či alespoň připojování koncového *-ch* k jinak adekvátní koncovce genitivní je dodnes hojně rozšířené v mluvených projevech. Roli v tomto případě hraje

⁶ *Korpus odeslané a přijaté česky psané korespondence Bedřicha Smetany* [CD-ROM] (2009). Vytvořila L. Rychnovská, technická podpora P. Rychlý. Brno: Ústav českého jazyka Filozofické fakulty MU. Korpus je pro vědecké účely přístupný v Ústavu českého jazyka Filozofické fakulty Masarykovy univerzity.

⁷ Pro detailní analýzu Smetanovy korespondence srov. Rychnovská, L. (2019): *Čeština Bedřicha Smetany. Analýza Smetanovy česky psané korespondence*. Brno: Masarykova univerzita. V tisku.

⁸ Ke svým výkladům však autoři mnohdy připojují poznámky, z nichž se lze dozvědět, kde se dobová rodící se spisovná norma rozcházela s běžně rozšířeným územ.

⁹ Zvláštní pozornost si v této souvislosti zaslouhuje psaní předpon *s-/z-/vz-*. Na základě dnešního jazykového povědomí bychom mohli mít tendenci označit grafickou podobu řady výrazů za chybnou, ve sledovaném období však bylo v jejich případě mnohdy možné psát *s-* i *z-* či zjednodušit předponu *vz-* na *z-*, popř. *s-*. Ze soukromé korespondence můžeme jmenovat např. doklady *skoušet, psaní se stratilo*, z oficiálnější *skoušky*. V dobovém slovníku Františka Štěpána Kotta přitom nalezneme podoby *zkoušeti* i *skoušeti, ztratiti* i *stratiti* (srov. příslušná hesla in Kott, 1878–1906).

i analogie podle adjektivní a zájmenné deklinace, kde se koncovky v těchto dvou pádech shodují (k danému jevu a jeho územnímu rozšíření srov. z dobových pramenů Šembera, 1864, s. 13, 20, 54, z novodobých Bělič, 1972, s. 163–164; Balhar a kol., 2002, s. 186–223).

Zřetelně lze ve Smetanově korespondenci pozorovat také další jevy, které pocházejí z mluveného úzu a které jsou i dnes běžné. Patří mezi ně unifikační tendence v plurálu, jež se projevují jednak v instrumentálu plurálu připojováním koncovek (vokál) + *-mi* nebo (vokál) + *-ma* k substantivům všech rodů, jednak sjednocením koncovek nominativu plurálu u adjektivní a zájmenné deklinace, dominantní se přitom stává koncovka *-ý*. Ze soukromé korespondence můžeme jmenovat např. doklady *s peráma*, *s kobercemi*, *se strojemi* a *Jen když se Vám tam líbí a jste spokojeny* (míněna Smetanova dcera Žofie a její rodina, tj. *spokojení > spokojeny*), z oficiálnějších dopisů např. *místami*,¹⁰ *s špektaklemi*; *ty pání, my český* [skladatelé].

Pokud jde o pohled dobových gramatik, u maskulin zakončení (vokál) + *-mi* výjimečně připouštějí, a to tehdy, když se tím brání dvojsmyslu vznikajícímu z důvodu homonymie akuzativu a instrumentálu plurálu maskulin (srov. Hanka, 1849, s. 115–116; Hattala, 1857, s. 180–181; Zikmund, 1865, s. 26; Tomíček, 1867, s. 28; Tomíček navíc doplňuje, že v mluvě se někdy užívá také zakončení *-ma*). Dobové hodnocení lze připojit i ke sjednocování koncovek v nominativu plurálu adjektivní deklinace: všimá si ho Tomíček, který uvádí, že „v obyčejném životě [...] é a á proměňují se do ý“ (Tomíček, 1867, s. 53–54).

Vliv mluvenosti lze pozorovat rovněž u jevů slovesných. K těm, které se u Smetany objevují opakovaně, patří např. užití tvaru *nejní* namísto *není*, *l*-ového přičestí slovesa *dělat* v podobě *-d'ál-* či koncovky *-e/ějí* pro 3. osobu pl. indikativu přítomnosti aktiva sloves typu *prosit* a *trpět*. Vyskytují se opět jak v korespondenci soukromé, tak v korespondenci oficiálnější, ze soukromých dopisů srov. např. ... *se útoky d'álí na mně*; *Obyčejně skazejí ženské, co se mladý pes byl před tím od myslivce naučil*; *až se navrátejí* [Smetanovy dcery Zdeňka a Boženka]; *následky [...] se dostavějí*, z oficiálnějších dopisů např. *že by to ned'álo veliké výlohy*; *kerou [změnu] jste ud'ála*; *všickní ostatní se [...] plazejí v prachu před ním*; *že "Libuši,*¹¹ *držejí za obyčejnou, všední, někde i nudnou operu; utržejí applaus* [dramatické zpěvačky].

Co se týče dobových komentářů k uvedeným jevům, tvaru *nejní* věnuje pozornost F. Š. Kott, hodnotí jej jako vyskytující se v obecné mluvě (srov. heslo *není* in Kott, 1880, s. 127). V Kottově slovníku nalezneme také heslo *ud'ál*, ovšem pouze s vysvětlením, že tento výraz znamená *udělal* (srov. Kott, 1893, s. 953), a dále v rámci hesla *dělati jak* nalezneme v příkladech podobu *d'ál*, ale opět jen s doplněním, že tento tvar znamená *dělal* (srov. Kott, 1906, s. 570). *L*-ového přičestí od slovesa *dělat* v podobě *d'ál* si všimá i V. Hanka, který k ní uvádí, že ji

¹⁰ Znak *i* (tučně *i*) používáme v případě, kdy vlivem nedbalého psaní nelze rozhodnout, zda je v originálu dopisu psáno krátké *i* nebo dlouhé *í*.

¹¹ Smetana píše zásadně první uvozovky nahoře, druhé dole.

lze slyšet „po sprostě“ (Hanka, 1849, s. 186–187). U Hanky nalezneme také informaci k užití koncovky *-e/ějí* namísto *-í* u sledovaných slovesných tvarů, Hanka píše, že: „V sprosté řeči prodlužujem takové *í* v *ějí*, ačkoli *ějí* jen začínavým a opětavým (časov. 7.) náleží [tj. slovesům dnešního typu *sázet*; pozn. L. R.]“ (Hanka, 1849, s. 174).

K dalšímu okruhu jevů, které jsou ve Smetanových dopisech zřetelně zastoupeny, náleží ty, jež pocházejí z němčiny. Opakovaně se např. setkáváme se slovesnými tvary, jež obsahují příponu *-í/ýr-*, k níž je dále připojeno *-ova-/uj-*. V soukromé korespondenci se objevuje např. *elektrisirují*, v oficiálnějších dopisech např. *jsem [...] fantasiroval*, ... *by se kontrolovalo*, *ryskyrovat*. Jak je z příkladů patrné, jedná se o slovesa cizího původu, zachování komponentu *-ír-* (z něm. *-ieren*) přitom dokládá, že se do Smetanových projevů dostávají přes němčinu.

Dobově byla tato slovesa dosti rozšířená, vzniká však tendence odstranit z nich německý komponent. Ilustrovat to můžeme např. přístupem autorů *Brusu jazyka českého*, kteří radí užívat místo sloves na *-irovati* slovesa domácího původu, a pokud to není možné, mají být tato slovesa do češtiny přejímána pouze pomocí přípony *-ovati* (srov. Brus jazyka českého, 1881, s. 126). Odmítání podob s *-í/ýr-* dokládá i slovník F. Š. Kotta, Kott totiž uvádí pouze *fantasovati* (dokonce s poznámkou „Ne: fantasirovati“, srov. Kott, 1878, s. 361), *kontrolovati*, *riskovati*, jako ekvivalent německého *elektrisieren* má *elektríti*, *elektrovati* a v rámci tzv. příspěvků ke svému slovníku také *elektrisovali* (srov. příslušná hesla in Kott, 1878–1906).

Německý vliv se ve zkoumaných dopisech projevuje např. také užitím předložkových vazeb namísto bezpředložkových – ze soukromých dopisů srov. např. *jel hned zase s večerním vlakem do Prahy*, z oficiálnější korespondence např. *Přijachám [...] s poledním vlakem*. Jmenovat můžeme v této souvislosti rovněž výskyt kalkovaných frazémů – ze soukromé korespondence srov. např. *Já vzal tu routu přes Kostnící* podle něm. *eine Route nehmen*; *při skoušce, kterou jsem [...] držel* podle něm. *die Probe halten*, z oficiálnějších dopisů *Moje skladby stojí Vám k službám* podle něm. *zu Diensten stehen*; *držel by tu roly za episodní* podle něm. *etwas für etwas halten* ve smyslu ‚považovat někoho/něco za něco‘.

Na základě výše uvedeného můžeme shrnout, že jevy vyskytující se ve Smetanově korespondenci lze typologicky rozdělit do tří skupin: na ty, které vznikají v důsledku potíží se zvládnutím odpovídajících jazykových pravidel, na ty, které pramení z mluveného úzu, a na ty, které jsou výsledkem interference češtiny s němčinou. Pro Smetanovu psanou češtinu je ale typický ještě jeden rys, jenž nespadá do žádné z těchto skupin, jež však nelze opomenout. Je jím silná obraznost a expresivita vyjadřování.¹² Ze soukromých dopisů ji ilustrují např. následující pasáže:

¹² Expresivita může být ve Smetanových dopisech vázána na konkrétní výraz, v mnoha případech ji posiluje užití obrazných vyjádření, jakými jsou frazémy, často se týká delších

- *Těž mám radost, že malý kuliferda Zdeněk roste, a že je zdráv...*
- *... já jsem už veselejší, že vidím, že té mučírny je konec, a že zase čerstvý vzduch budu brzo pohlávat.*
- *Ač jen několik dní, přece na mně působili velmi prospěšně, neb jsem se s těch Pražských mrzutosti a trampot zase zotavil, a mohl novým bojům odhodlaně hledět vstříc.*
- *Tak já nyní jsem celý omrzený nad mým nynejším postavením, a nejrád bych zalezl někám přič do kouta, kde by mně žádný s těch úmělců nenašel.*

Z korespondence oficiálnějšího rázu můžeme jmenovat např.:

- *Moje choroba ani o krok k lepšímu se nepřiblížila, a bezpochyby taky více nepřiblíží. Zůstanu již hluchým jako poleno na vždy! – ! Může-li se stav podobný nazývat tragickým, tak jest to dozajista ten můj stav.*
- *Ostatně je to býda, že naše domácí skladby tak těšce jdou přes hranice, kde v Německu každý škvár se nejen tiskne, ale i rozširuje provozováním.*
- *Moje zpěvohry stojí Vám k dispozici, a přivedete-li je ku skříšení z mdloby, ve které až posud bohužel leželi, budu Vám povděčen.*

Z předloženého stručného přehledu vybraných jevů charakteristických pro Smetanovu psanou češtinu vyplývá, že ty z nich, které se vyskytují čteněji, jsou natolik silné, že se objevují nejen ve Smetanově korespondenci ryze soukromé, u níž lze předpokládat menší kontrolovanost vyjadřování a větší propustnost pro nenoremní jevy, ale rovněž v dopisech oficiálnějších.

Dopisy výrazně oficiální (v rámci Smetanovy česky psané korespondence jde zejména o listy adresované vedení Prozatímního a Národního divadla) jsme pro účely srovnání v tomto textu nevyužili. Je totiž otázkou, do jaké míry se na jejich podobě podílel sám Smetana, z jeho korespondence víme, že při jejich stylizaci využíval – minimálně v pozdějších letech – pomoc druhých osob.¹³ Pokud bychom však přesto na závěr nahlédli i do tohoto okruhu korespondence (pro srovnání volíme Smetanovy dopisy ze 70. let adresované JUDr. Antonínu Čížkovi, jednomu z členů divadelního družstva), zjistíme, že jevů jdoucích proti dobové pravopisné a gramatické normě, je v nich mnohem méně. Rysem, který je však přítomen i v tomto případě a který souvisí se způsobem vyjadřování, formulování myšlenek, je expresivita sdělení, srov.:

úseků sdělení a roli sehrává celkový kontext. Různé možnosti expresivního vyjádření jsou u Smetany navíc mnohdy kombinovány. (K problematice srov. Zima, 1961.)

¹³ Smetana se obracel zvláště na svého tajemníka Josefa Srba, srov. např. Smetanův dopis Josefu Srbovi z 12. července 1881: *...dejte všemu tomu, co jsem zde skopal, hlavu a patu, a pošlete mně to sem k podpisu, a já to odsud zašlu direktně na družstvo, resp. vybor* (Praha, NM-MBS S 217/364).

- ... že moje postavení co artistického ředitele jest illusorní, pouhým titulem, který k tomu slouží, aby naň od novin a veřejnosti co na hromosvod všeliké ať zaviněné neb nezaviněné poklesky naší opery sváděny byly.
- ... rád bych věděl, jest-li moje záležitost stran té staré gáže dospěla o krok dále...
- V pevné naděje, že tu celou věc do popředí pošinoucí ráčíte, jsem s největší úctou Vám vždy oddaný...

Z uvedeného dle našeho názoru vyplývá, že ačkoli Smetanovi činí potíže zvládnutí některých jevů v oblasti pravopisu a gramatiky tak, aby odpovídaly dobové normě, je pro něj vyjadřování v češtině přirozenou záležitostí. Přesvědčuje nás o tom především právě naposledy zmiňovaná výrazná obraznost Smetanových českých projevů, jež nemůže být pouze naučená, nýbrž musí být součástí osobnosti mluvčího a již u Smetany pozorujeme jak v dopisech soukromých, tak v dopisech oficiálnějších, včetně dopisů ryze oficiálních.

Prameny a literatura

- Balhar, J. a kol. (2002): *Český jazykový atlas 4*. Praha: Academia.
- Bělič, J. (1972): *Nástin české dialektologie*. Praha: SPN.
- Brus jazyka českého* (1881): Druhé, rozmnožené vydání. Sestavila Kommissie širším sborem Matice české zřízená. Praha: J. Otto.
- Hanka, V. (1849): *Mluvnice českého jazyka na základě soustavy Dobrovského*. Třetí vydání. Praha: Knihkupectví Václava Hessa.
- Hattala, M. (1857): *Srovnávací mluvnice jazyka českého a slovenského*. Praha: Nákladem Calve-ova kněhkupectví.
- Korpus odeslané a přijaté česky psané korespondence Bedřicha Smetany* (2009). Vytvořila L. Rychnovská, technická podpora P. Rychlý. Brno: Ústav českého jazyka Filozofické fakulty MU [CD-ROM].
- Kott, F. Š. (1878–1893): *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický. Díl první–sedmý*. Praha: Tiskem a nákladem knihtiskárny Josefa Koláře / Tiskem a nákladem knihtiskárny Františka Šimáčka.
- Kott, F. Š. (1896): *Příspěvky k česko-německému slovníku zvláště grammaticko-fraseologickému*. Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.
- Kott, F. Š. (1901): *Druhý příspěvek k česko-německému slovníku zvláště grammaticko-fraseologickému*. Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.
- Kott, F. Š. (1906): *Třetí příspěvek k česko-německému slovníku zvláště grammaticko-fraseologickému*. Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.
- Mahler, Z. (1989): *Nekamenujte proroky: kapitoly ze života Bedřicha Smetany*. Praha: Albatros.

- Mojžíšová, O. – Pospíšil, M. (2011): *Bedřich Smetana a jeho korespondence / and his correspondence*. Praha: Národní muzeum.
- Nejedlý, Z. (1929): *Bedřich Smetana. III. Praha a venkov*. Praha: Nákladem Hudební Matice Umělecké Besedy.
- Rychnovská, L. (2019): *Čeština Bedřicha Smetany. Analýza Smetanovy česky psané korespondence*. Brno: Masarykova univerzita. V tisku.
- Smetana, B. (2016): *Korespondence / Correspondence I. 1840–1862*. Eds. O. Mojžíšová – M. Pospíšil. Praha: Národní muzeum – Koniasch Latin Press.
- Šembera, A. V. (1864): *Základové dialektologie československé*. Vídeň: Nákladem spisovatelovým.
- Tomíček, J. S. (1867): *Mluvnice česká*. Osmé, příklady rozmnožené vydání. Praha: Nákladem Bedřicha Tempského.
- Zikmund, V. (1865): *Grammatika jazyka českého pro nižší gymnasia. I. oddělení: Zvukosloví a tvarosloví*. Praha: Nákladem kněhkupectví I. L. Kober.
- Zima, J. (1961): *Expresivita slova v současné češtině*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.

Užívání emotikonů v soukromé e-mailové komunikaci

Zuzana Komrsková

Ústav Českého národního korpusu
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
zuzana.komrskova@ff.cuni.cz

1. Úvod

Emotikony představují prostředky typické pro elektronickou komunikaci v neformálním prostředí, ze které se však rozšiřují i do jiných forem písemné komunikace, např. do ručně psaných dopisů. V této studii se zaměřujeme na výskyt emotikonů v soukromých e-mailech, které jsou shromážděny v Korpusu soukromé korespondence (Hladká, 2005). Zajímá nás především otázka, na jaké pozici v textu se emotikony vyskytují a v jakém vztahu jsou k interpunkci. Díky informacím o pohlaví pisatele i adresáta e-mailu můžeme sledovat také genderové rozdíly v užívání emotikonů.

2. Co jsou emotikony

Definice emotikonu často vycházejí pouze z významu slov *emotion* a *icon*, jejichž spojením anglický výraz *emoticon* vznikl. Tzv. emoční ikony by měly představovat takové druhy znaků (v sémiotickém smyslu), které vyjadřují lidské emoce (např. Godin, 1993; Thompson – Foulger, 1996; Wolf, 2000; Derks – Bos – von Grumbkow, 2008). Disproporce mezi počtem různých emotikonů a počtem emocí vymezených psychologi (např. Ekman, 2002) však poukazuje na zjednodušení, jehož se taková definice dopouští. U řady emotikonů, např. ;) či :-p, nelze jednoznačně říci, jakou emoci mají vyjadřovat (Dresner – Herring, 2010), protože zobrazují pouze chování, které je možné asociovat s různými emocemi či duševními stavy. Emotikon je tedy přesnější definovat jako řetězec znaků, jenž představuje tvář vyjadřující emoce nebo určité chování spojené s emocemi (Komrsková, 2016).

Emotikony lze klasifikovat podle různých kritérií, z nichž jsou pro tuto studii relevantní sémantické a typografické. První z nich odkazuje k rozlišení emotikonů podle významu, např. :-) vyjadřuje smích, radost, štěstí, pozitivum. Emotikony s různým významem nazýváme typy. Typografické kritérium bere v úvahu znaky, ze kterých se emotikon skládá.¹ Emotikony jsou zpravidla tvořeny třemi různými typografickými znaky symbolizujícími oči, nos a ústa, přitom nos může být

¹ Jako samostatnou skupinu je možné vydělovat emotikony ve formě obrázku 😊, které bývají v současné době označovány japonským pojmem emoji. Vztah pojmů emotikon a emoji není zcela symetrický, pojmem emoji bývají označovány jakékoli emotikony kromě typografických.

vynechán, aniž by se význam emotikonu změnil. Každá z těchto tří částí může být reprezentována jiným znakem, přičemž v některých případech nemění daný znak význam emotikonu, viz např. druhy závorek pro ústa :) :] či různé znaky pro nos² :-) :o). Tyto případy nazýváme variantami emotikonu.

Nejčastěji se za funkci emotikonů v textu označuje vyjadřování emocí pisatele. V psaném textu jsou emotikony považovány za náhradu neverbálních jazykových prostředků, jež jsou při mluveném projevu zprostředkovateli různých pragmatických funkcí (např. Dresner – Herring, 2010). Specifickými funkcemi souvisejícími s psaným komunikačním modem je náhrada interpunkce a členění textu (Markman – Oshima, 2007). Přitom je nutné si uvědomit, že jeden výskyt emotikonu může zároveň nést vícero funkcí (DeMello, 2012).

3. Data

Analýza byla provedena na části Korpusu soukromé korespondence (dále KSK)³ (Hladká, 2005), který obsahuje pouze soukromé e-maily. Tato část zahrnuje 1000 e-mailů o celkovém rozsahu 223 672 slov. Ke každému e-mailu jsou dostupné sociolingvistické informace o adresátu i pisateli (např. pohlaví, věk, nejvyšší dosažené vzdělání) včetně jejich vztahu (např. partnerský, kamarádský), dostupná je také charakteristika e-mailu samotného (např. rok odeslání). Většina e-mailů pochází od pisatelů ve věku 18–30 let (888 e-mailů), od žen (608 e-mailů) a od pisatelů s VŠ vzděláním (618 e-mailů). Text e-mailů je v korpusu ponechán v původní podobě; mohou se v něm tedy objevovat překlipy, pravopisné chyby apod.

Celkem bylo vyhledáno⁴ 442 výskytů emotikonu, které byly rozloženy do 141 různých e-mailů. Nalezeno bylo 9 typů emotikonů: :) :(:D :P :O :S :\ :‘ ;) . Nejfrekventovanějším byl prvně uvedený emotikon (viz tab. 1), jehož výskyt pokrývá 84 % výskytu všech emotikonů. Tento emotikon se objevil v největším počtu variant: :) :-) :o) :] :)))))) :-)))))))).

² Znak nosu má v porovnání se znaky pro oči a ústa minimum obměn (Komrsková, 2014), podle Amaghlobeliové (2012) dokonce nenese žádnou signifikantní informaci.

³ KSK se skládá ze tří částí: dopisy, e-maily a SMS. První část obsahuje 2000 dopisů a je dostupná přes korpusový manažer KonText jako korpus KSK-dopisy. Každá z obou zbylých částí zahrnuje 1000 dokumentů; na rozdíl od dopisů jsou tyto dvě části dostupné pouze na CD přes korpusový manažer Bonito.

⁴ Dotaz byl položen v následující podobě: ([word="\:" [word="\-"? [word="\||\|D|P"]) | ([word="\:" [word="\-" [word="S|O"]) | ([word="\:" [word="\'" [word="\")"]) | ([word=":\;"] [word="\-|o"]? [word="\)*"]) | ([word=":\;"] [word="\-"? [word="\(*")]).

	Význam	Frekvence výskytu
: -)	smích, radost, pozitivum	272
: -(	smutek, nelibost, negativum	25
; -)	mrkání	10
: -D	velký smích	2
: -P	vyplazování jazyka	1
: -O	překvapení, šok	1
: -S	zmatenost	1
: -\	roztrpčení, nespokojenost	1
: ' -)	pláč	1

Tab. 1. Frekvence a význam⁵ nalezených typů emotikonů

Všechny typy emotikonů s výjimkou :) se objevily ve tříznakové formě, tj. se znakem pro nos. Multiplikace znaku pro ústa se vyskytla pouze u variant :) :-) :o) :- (; -), přičemž častější byla u variant s nosem. Vzhledem ke své četnosti byl pro další analýzu vybrán pouze emotikon :-) včetně variant :) :] :o).

4. Pozice emotikonů v e-mailu

O umístění emotikonů v textu rozhoduje konkrétní pisatel. Podle pozice lze uvažovat o tom, k jaké části textu se emotikon vztahuje, tj. zda ke slovu, větě, odstavci apod.

V rámci makrostruktury e-mailu lze identifikovat podobné části jako v dopisech, tj. úvodní a závěrečnou část obsahující zpravidla pozdravy, oslovení, podpis, příp. i dodatečný text ve formě P. S., a střední část, v níž jsou zprostředkovány informace. Vzhledem k rozdílné délce e-mailů (od 13 do 1345 tokenů, tj. slov včetně interpunkce) a skutečnosti, že některé e-maily úvodní a závěrečné části neobsahují a pisatelé e-mail do odstavců⁶ nečlení, jsme se v tomto příspěvku detailně zaměřili na pozici emotikonů v rámci odstavců a jejich vztah k jednotlivým větám. K makrostruktuře můžeme jen poznamenat, že část nalezených emotikonů se vyskytovala na konci úvodní či závěrečné části za pozdravy, příp. za oslovením (př. 1, 2, 3):

⁵ Významy přebíráme ze seznamu emotikonů a jejich funkcí na Wikipedii: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_emoticons. U většiny emotikonů se objevuje více funkcí; z nich vybíráme pouze jednu, která nejlépe koresponduje s analyzovanými daty.

⁶ Odstavce jsou v korpusu značeny pomocí strukturní značky <p>. Tyto značky ponecháváme v příkladech pouze, je-li to relevantní pro interpretaci.

(1) *Nazdaaaaaarek Puzzlátko : -)* </p><p>*díky za mailiku , takovej douhej už sem dloouuho nedostal .*

(2) *ahoj ahoj ahoj , Pán s Tebou , holubičko : -)* </p><p>*Jana*

(3) *můžem se potkat přes týden . Se nějak ozvu . Zatím se měj hezky : o) (i když furt prší) . papa p.*

V mikrostruktuře odstavce nás nejvíce zajímala otázka vztahu emotikonu a interpunkce označující konec klauze či věty.⁷ Pisatel se v takovém případě musí rozhodnout, zda emotikon umístí před interpunkční znaménko (př. 4), nebo po něm (př. 5), příp. zda interpunkci nevynechá. Pokud je interpunkce vynechána, je nutno brát v úvahu, zda se nejedná o poslední větu v odstavci⁸ (př. 6). Ačkoli i v tomto případě předpokládáme, že se emotikon vztahuje spíše k předchozí větě než k celému odstavci, řadíme tyto případy zvlášť, protože odsazení odstavce je výraznější než odsazení nové věty mezerou a velkým počátečním písmenem. Zvlášť vyčleňujeme případy, kdy emotikon tvoří samostatný odstavec (př. 7) a kdy je z obou stran oddělen interpunkčním znaménkem (př. 8). Frekvenci všech těchto případů ukazuje tabulka 2.

(4) *až vám ukážu fotky tak vám to bude jasný :)* . *Takže asi tak ve tři*

(5) *Hlavně jestli už víš o někom kdo 100 % nepřijede . : -)* *Ale jak doufám , dorazí všichni .*

(6) *Ahoj Kristýno !* </p><p>*Potvrzuju příjem :)))* </p><p>*S tím srazem bude asi teď problém*

(7) *PS : Co bráška , už chodí do školy ? Pamatuji si ho jako malího rošťáka jak si hrál s autem .* </p><p>*M . Baťa* </p><p>*: -))* </p>

(8) *oficiální rada před táborem no to opravdu musela byt sranda :)* . *Mohla bys mi prosím napsat*

Tabulka 2 ukazuje, že se ani jedna z identifikovaných pozic emotikonu neukázala jako výrazně převažující. V případě, že se emotikon vyskytoval v těsné blízkosti interpunkce, jej pisatelé nejčastěji umísťovali za interpunkci (př. 5). Výskyt emotikonu mimo souvýskyt s interpunkcí a koncem odstavce byl druhým nejčastějším případem. V této skupině jsou zahrnuty případy, v nichž se emotikon vyskytuje na konci věty, po níž následuje další věta s počátečním velkým písmenem (př. 9), uprostřed věty (př. 10) či na konci textu vloženého do závorky (př. 11).

⁷ Jednalo se o tato interpunkční znaménka (a jejich multiplikované varianty): . , ! ? - .

⁸ Odstavce jsou v korpusu označeny strukturou <p>. <p> představuje začátek odstavce, </p> konec odstavce.

Pohlaví adresáta	žena		muž		všechny výskyty bez ohledu na pohlaví
Pohlaví pisatele	žena	muž	žena	muž	
Před interpunkcí	10 % (10)	23 % (22)	9 % (2)	44 % (22)	20 %
Po interpunkci	34 % (35)	31 % (30)	52 % (12)	18 % (9)	32 %
Mezi interpunkcí	1 % (1)	2 % (2)	–	2 % (1)	1 %
Bez interpunkce	33 % (34)	30 % (29)	9 % (2)	22 % (11)	28 %
Bez interpunkce na konci odstavce	20 % (21)	14 % (13)	30 % (7)	14 % (7)	18 %
Samostatný odstavec	2 % (2)	–	–	–	1 %

Tab. 2. Pozice emotikonu :-) vzhledem k interpunkci (v absolutních číslech i v procentech)

(9) *Já měla štěstí , že jsem můj nový telefoněk dostala předem k vánocům , takže nemusím trpět :) Ještě mám filozofii , tak letím na ni .*

(10) *Průvodce si ovšem toho , že jsme borci :) za chvíli všim a hnde se odněkud vynořil prut lepší a dokonce se našel i muskařskej .*

(11) *mimochodem @ k nám volala (našťestí jsem nebyl doma :)) ... nechala vzkaz , že na tty strešně jezdit nemáme*

V př. 9 a 10 je interpunkční znaménko nahrazeno emotikonem.⁹ V př. 11 je vzhledem k souvýskytu dvou ukončovacích závorek možné uvažovat o variantě emotikonu se dvěma znaky pro ústa :) (pak by emotikon, resp. jeho část, zároveň nahrazovala závorku), nicméně v těchto případech nejsou v korpusu jednotlivé znaky úst odděleny mezerou (srov. př. 6, 7).

Emotikony jsou interpretovány ve vztahu k předcházejícímu textu. Ačkoli není většinou možné (ani nutné) přesně určit, zda se jedná o celý odstavec, větu, klauzi či bezprostředně předcházející slovo, v př. 11 je díky ohraničení závorkou jasně patrné, k čemu se emotikon vztahuje. U př. 10 je možné vztáhnout emotikon jak pouze ke slovu *borci*, tak k celé předchozí větě, resp. jejímu významu.

⁹ Emotikonem sice teoreticky lze nahradit jakékoli interpunkční znaménko, ale v datech uvažujeme o náhradě jen těch interpunkčních znamének, která jsou používána pouze pro strukturaci textu, tedy hlavně čárek a teček. Otazník a vykřičník mají ještě specifický význam, který by při nahrazení emotikonem zmizel.

O emotikonu vztahujícímu se pouze k jednomu slovu jsme v analyzovaných datech uvažovali pouze u jednotek případů (př. 12).

(12) *Já jsem se aktivně pustila do čtení Introd . to Lit . a s hrůzou : -) jsem zjistila , že jsem v Brna zapomněla to zadání*

Používání emotikonů se týká obou pohlaví. V této studii pomíjíme diskuse a úvahy o tom, zda je možné přisoudit jejich větší oblibu jednomu z nich (např. Wolf, 2000) a jaký je vliv tématu na jejich užívání (např. Derks – Bos – von Grumbkow, 2008; Komrsková, 2016). Při analýze jsme se zaměřili na pohlaví adresáta i pisatele e-mailů. Tabulka 2 ukazuje, že adresátky dostaly více emotikonů než adresáti bez ohledu na pohlaví pisatele. Adresáti dostali více emotikonů od pisatelů než pisatelek. Z tabulky dále vyplývá, že ženy užívaly emotikon častěji po interpunkci, zatímco muži častěji před interpunkčním znaménkem, a to nezávisle na pohlaví adresáta.

5. Závěr

V této studii jsme se zabývali užíváním emotikonů v soukromých e-mailech. V korpusu KSK se emotikony vyskytovaly ve 14 % všech e-mailů, což je relativně nízký počet. Vysvětlení tohoto stavu nesouvisí s předmětem této studie, kterým je analýza pozice emotikonu v textu. V datech se vyskytovalo 9 typů emotikonů, z nichž nefrekventovanějším byl emotikon :-), vyjadřující smích, radost či obecně pozitiva, který měl zároveň nejvíce variant. Z hlediska počtu znaků tvořících emotikon se častěji vyskytovaly varianty s nosem, tj. :-), oproti variantám bez něj, tj. :(.

Analýza pozice emotikonu v textu se týkala pouze nejčetnějšího emotikonu včetně jeho variant a zaměřovala se i na genderové rozdíly. Bylo zjištěno, že emotikon se vyskytuje nejčastěji v pozici za interpunkčním znaménkem (32 % ze všech výskytů daného emotikonu). Genderové srovnání ukázalo, že tuto pozici častěji volily ženy než muži. Opačnou pozici, tj. emotikon před interpunkcí, naopak častěji užívali muži. Velmi časté je u obou pohlaví užívání emotikonu na místě interpunkčního znaménka (28 %), přičemž se může jednat o interpunkci na konci klauze, věty, odstavce či textu v závorce. Genderové rozdíly se kromě pozice emotikonu projevíly také v celkovém frekvenčním srovnání. Ženy obecně přijaly v e-mailech více emotikonů než muži bez ohledu na pohlaví odesilatele. U adresátů mužského pohlaví se ukázalo, že více emotikonů jim zasílali muži oproti ženám. Tyto závěry jsou však limitovány nízkým počtem analyzovaných e-mailů, proto z nich nelze činit závěry platné pro elektronickou komunikaci obecně.

Literatura

- Amaghlobeli, N. (2012): Linguistic features of typographic emoticons in SMS discourse. *Theory and Practice in Language Studies* 2, s. 348–354.
- Baron, N. S. (2000): *Alphabet to Email: How Written English Evolved and Where It's Heading*. New York: Routledge.
- DeMello, M. (2012): *Faces around the World: A Cultural Encyclopedia of the Human Face*. Santa Barbara: ABC-CLIO.
- Derks, D. – Bos, A. – von Grumbkow, J. (2007): Emoticons and social interaction on the Internet: the importance of social context. *Computers in Human Behavior* 23, s. 842–849.
- Dresner, E. – Herring, S. (2010): Functions of the nonverbal in CMC: Emoticons and Illocutionary Force. *Communication Theory* 20, s. 249–268.
- Ekman P. (1992): An argument for basic emotions. *Cognition & Emotion* 6, s. 169–200.
- Godin, S. (1993): *The Smiley Dictionary*. Berkeley, CA: Peachpit.
- Hladká, Z. a kol. (2005): *Čeština v současné soukromé korespondenci. Dopisy, e-mail, SMS*. Brno: MU.
- Komrsková, Z. (2014): Emotikony a lingvistika. *Lingvistika Praha 2014* [online]. Dostupné z WWW: <<http://lingvistikapraha.ff.cuni.cz/sbornik>>. [Cit. 26. 10. 2015]
- Komrsková, Z. (2016): Komunikace prostřednictvím emotikonů. In: M. Veselka, D. Nowicka, N. Czemplik, C. Neumann (eds.): *Vícejazyčnost. Český, polský a německý jazyk, literatura a kultura v komparaci*, Praha: FF UK, s. 17–29.
- Luor, T. et al. (2010): The effect of emoticons in simplex and complex task-oriented communication: An empirical study of instant messaging. *Computers in Human Behavior* 26, s. 889–895.
- Markman, K. M. – Oshima, S. (2007): Pragmatic play? Some possible functions of English emoticons and Japanese kaomoji in computer-mediated discourse. Příspěvek přednesený na konferenci *Association of Internet Researchers Annual Conference 8.0: Let's Play!* Vancouver, B.C., Kanada.
- Thompson, P. A. – Foulger, D. A. (1996): Effects of pictographs and quoting on flaming in electronic mail. *Computers in Human Behavior* 12, s. 225–243.
- Wolf, A. (2000): Emotional expression online: Gender differences in emoticon use. *Cyberpsychology and Behaviour* 3, s. 827–833.

Nové publikace

Hacknutá čeština. Neortodoxní slovník dnešní mateřštiny

M. Kavka., M. Škrabal a kol. Jan Melvil Publishing, 271 s.

Hacknutá čeština je netradiční slovník češtiny, o němž jeden z jeho autorů, M. Kavka, povoláním novinář, copywriter a copyeditor, píše, že jsou v něm shromážděna slova, která v dostupných výkladových slovnících nejsou zastoupena. Kromě slovníkových hesel kniha čtenáři nabízí krátké stati zajímavých osobností, které ve své profesi pracují s češtinou, často s nejnovější vrstvou její slovní zásoby (ke statím viz dále).

V úvodním slově M. Kavky dále čteme, že východiskem recenzovaného slovníku je unikátní internetový slovník Čeština 2.0, jenž existuje již od roku 2008 a v současné době disponuje zhruba 12 000 hesly. Slovník Čeština 2.0 utvářejí uživatelé internetu. Pokud se někdo rozhodne do internetového slovníku přispět, je třeba do připraveného formuláře vyplnit jednak samotné slovo, jednak jeho definici a konečně (nepovinně) napsat příkladovou větu, v níž je slovo užito. Takto vyplněný formulář autor odešle M. Kavkovi, který rozhodne, zda slovo (po případných úpravách) přidá do webového slovníku. Uvedené položky: slovo, definice, příkladová věta (exemplifikace) jsou praktickým podkladem pro budoucí slovníkové heslo, jak je to ve výkladových slovnících běžné. Ve slovníku *Hacknutá čeština* je shromážděno 3000 hesel vybraných právě ze slovníku Čeština 2.0.

Druhý z autorů, M. Škrabal, lingvista, lexikograf v Ústavu českého národního korpusu FF UK, vysvětluje, že díky své profesi byl požádán, aby *Hacknuté češtině* dodal „štábní kulturu“; je autorem užitečných instrukcí k používání slovníku. Heslo (nebo heslová stať nebo skupina hesel) začíná lemmatem, tedy zpravidla podstatným jménem v nominativu či slovesem v infinitivu. Objevují se hesla převážně jednoslovná (*matlák, jabkař, instáč*), méně často sousloví (*powerpoint karaoke, zvonit dveřmi, moravské müsli*) a výjimečně jsou vykládány i části slov, např. přípona *-log*. Významy polysémních slov jsou zřetelně odděleny. Příležitostně je u hesel uvedena etymologie; např. u slova *lumpenkavárna* je poznamenáno, že jeho vznik je inspirován starším výrazem *lumpenproletariát*. Slovníkové definice a exemplifikace jsou v souladu s podtitulem knihy často skutečně neortodoxní, neboť (byť někdy po úpravě M. Kavky) pocházejí od internetových přispěvatelů, tedy autorů nejrůznějších. Autoři jsou zpřítomněni v závěru hesla, kde je uvedeno jejich jméno, resp. přezdívka a datum, kdy bylo heslo do slovníku přidáno (viz ukázka).

hipstro hipsterské bistro. *Když chceš designovaný žrádlo, musíme do nového hipstra u nás v ulici.* (baobab, 15. 6. 2017)

Hesla jsou řazena abecedně, občas je však abecední pořádek porušen skupinou slov spadajících do jistého aktuálního tématu; takovou skupinou jsou např. slova označující druhy poplatků, shodně zakončená příponou *-né*, resp. *-ovné*, např. *držhubné*, *cikrtovné*.

Listujeme-li slovníkem, zjišťujeme, že mnoho slov reaguje na současnou společenskou a politickou situaci; koneckonců jeden z tematických slovníků nese název *Tady je Babišovo* (název je hravou, snadno rozpoznatelnou aluzí na pohádkové *Tady je Krakonošovo*; jinou podařenou aluzí je *Okamurova břitva*), v hesle *krndovat* rozpoznáváme přezdívku někdejší pražské primátorky Adriany Krnáčové, *Klausův hmat* odkazuje k bývalému prezidentovi V. Klausovi, slovní spojení *spálit trenky* k prezidentovi současnému, heslo *Zaorálkova figura* dokonce aspiruje na to stát se novým lingvistickým termínem atd. Z oblasti sportu lze uvést heslo *esterifikace* (Ester Ledecká), z oblasti zábavy *vykazmovat* (Kamil „Kazma“ Bartoška). Hned několik výrazů reflektuje členství České republiky v Evropské unii, např. *eurokrat*.

Ze slovtvorných postupů zmiňme alespoň skládání: *mozkošturm*, *škrtforma*, *špaldamatka* či velmi běžný blending: *kuřízek*, *skromeček*, *kašlerka*, *manažel*, *zákonorubec*, *vypučiny*, *vlasakr*, *politikatel*, *židlozepam*. Setkáváme se s apelativizací proprií: *soukup*, *morikone*, *lurdy*, *cepelín*, se zkratkami: *omg* a slovy ze zkratek odvozenými: *omgovat*, se zkratkovými slovy: *mlamoj*, *měhrod*. Některá hesla jsou anglicismy, často pravopisně přizpůsobené češtině: *čajnamobil*, různě napodobovány jsou i další jazyky, např. zřejmě francouzštinou je inspirováno heslo *žerměň*, nepochybně japonštinou heslo *karošit*.

Možná obecně nejznámějším neosémantismem, který je ve slovníku uveden, je sloveso *odklonit* (*peníze*), u nějž je bezpečně znám původce, někdejší ministr průmyslu a obchodu M. Kocourek; z dalších neosémantismů jmenujme třeba jednoslovná hesla *kartáč*, *bůček* nebo víceslovná pojmenování *kudlanka nábožná*, *hlavní stan*, *zed' nářků*. Již jsem zmínila dva příklady aluzí, také další hesla jsou odkazy na skutečnosti známé z různých uměleckých děl, např. *jet na mikeše*, *mordor*, *šrapnel*. Příkladem aktualizovaného frazému je namátkou *kroutit se jak Hrad*.

Zatímco mnohá slova čtenář *Hacknuté češtiny* čte skutečně poprvé, nezná-li je ovšem již ze slovníku *Čeština 2.0*, u jiných si může klást otázku, v čem vlastně tkví jejich novost, neboť jsou to slova známá již delší dobu. Vezměme třeba sloveso *švejkovat*, které bylo na internet přidáno v roce 2017. Toto sloveso uvádějí i další zdroje, a to včetně Příručního slovníku jazyka českého (Praha: Státní nakladatelství – Státní pedagogické nakladatelství 1935–1957; dále PSJČ). Podobné je to s výrazy *love*, *krygl*, *luffák*, *bugr*, *krpál* nebo *per hubam*, jež jsou dlouhodobě součástí úzu, případně jsou i hesly ve výkladových slovnících. Kritérium novosti tedy může být záležitostí individuální, resp. zařazení těchto slov do slovníku může být inspirativním svědectvím o idiolektech přispěvatelů do

slovníku Čeština 2.0.¹ V této souvislosti mě zaujalo třeba heslo *nasísat*, běžně užívané v některých moravských regionech, V. Šmilauer (Šmilauer, V.: Viděti, zříti, hleděti, dívati se, patřiti, koukati. *Naše řeč* 30, 2–3, 1946, s. 21–25) uvádí také podobu *nasésnót*. Je možné, že díky *Hacknuté češtině* se nyní toto slovo dostane i do idiolektů mluvčích z dalších regionů.²

Jak jsem uvedla v úvodu, kniha obsahuje také krátké stati vybraných osobností. Lexikografka, odbornice na neologii, Michaela Lišková, vysvětluje, jak se zachycuje nová slovní zásoba, jaká jsou vlastně kritéria novosti, zdůrazňuje, že nová slova reflektují také dějiny kultury. Herec Jan Zadražil popisuje svůj vztah k textům scénářů; tento vztah je často kreativní, tj. texty si J. Zadražil – někdy nevědomky – upravuje. Takové úpravy nazývá v souladu se zaměřením knihy *zadražiloviny*, dodává i několik hesel reprezentujících divadelní žargon. Spisovatel a lektor tvůrčího psaní René Nekuda nabízí praktické rady, jak si rozšiřovat slovní zásobu a jak upravit (tj. často proškrtávat, zkracovat) první verzi textu. Sloganistka Lenka Papřoková čtenáře uvádí do zajímavé oblasti, a to právě vytváření reklamních sloganů, mimo jiné představuje návod na vytvoření správného sloganu. Stand-up komik Pavel Tomeš popisuje práci s jazykem ve svém žánru, tedy právě ve stand-up(u). Jméno básníka a twitřana (*twitřan* je zároveň slovníkovým heslem) Petra Kukala vešlo ve všeobecnou známost s jeho tweety, jež vytvářel pro ministerstvo kultury. Jeho text je zakončen desaterem dobrého tweetu, jedno z doporučení zní: *Tweet je slovesný útvar jako každý jiný. Počítej se čtenářem*. Zkušená překladatelka ze španělštiny Anežka Charvátová popisuje své zkušenosti s překládáním neologismů. V knize je také stať jazykovědce Jiřího Marvana, což čtenáře v první chvíli samozřejmě překvapí, neboť J. Marvan v roce 2016 zemřel. Vysvětlení nabízí jeden z autorů: Jiří Marvan byl jeho blízký příbuzný a právě M. Kavka do podoby stati převedl některé Marvanovy myšlenky spjaté s češtinou. Konečně blogerka Michelle Losekoot, mimo jiné pořadatelka kurzu „Jak na síť“, popisuje své zkušenosti s online psaním.

¹ Dovolím si k tomu poznámku o debatě několika pracovníků Ústavu pro jazyk český o slově *čučkař*, nedávno užitém v médiích prezidentem M. Zemanem. Ukázalo se, že pro některé účastníky debaty je to slovo běžně užívané, pro jiné prakticky nové; viz případně také heslo *čučkař* v internetové encyklopedii Wikipedie, jež bylo napsáno v prosinci 2018, tedy doslova několik dní po tom, co je M. Zeman v médiích užil.

² „Majstrštykem“ je v této souvislosti film *Marečku, podejte mi pero*, v němž je tematizováno slovo *hrdobce*. Toto slovo je v PSJČ (1935–1957) hodnoceno jako slovo zřídka se vyskytující, ve Slovníku spisovného jazyka českého (*Slovník spisovného jazyka českého*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd – Academia, 1960–1971) není uvedeno vůbec, ovšem v Internetové jazykové příručce (prirucka.ujc.cas.cz) opět ano, neboť nejpravděpodobněji právě vlivem často reprízovaného filmu se slovo *hrdobce* „vrátilo“ do idiolektů mluvčích češtiny.

Kniha *Hacknutá čeština* je především dílo popularizační a zábavné. Zároveň je však, domnívám se, vítaným komplementem k dalším výkladovým slovníkům.³ Záměrně jsem u hesel zmíněných v této recenzi neuváděla jejich výklad. V mnoha případech se dá jistě význam odvodit i bez výkladu, v některých spíše ne. Třeba bude pro čtenáře recenze absence výkladu významu jedním z důvodů, proč si knihu koupit. Dalším důvodem může být velice zdařilé bílo-modro-červené grafické zpracování, včetně ilustrací Lukáše Fibricha.

Lucie Jilková
oddělení stylistiky a sociolingvistiky
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
jilkova@ujc.cas.cz

³ Osobně se domnívám, že s ohledem na rozsah především internetového slovníku *Čeština 2.0* by jazykovědci tento zdroj měli brát v úvahu. Např. jedna z drobností v časopise *Naše řeč* byla nedávno věnována slovu *vošťurák* (Janů, M.: *Vošťurák. Naše řeč* 101, 2, 2018, s. 116–117), u něhož bylo poznamenáno, že dosud ve výkladových slovnících doloženo není. Ovšem ve slovníku *Čeština 2.0* toto slovo uvedeno je, a to s datem vložení již 25. 6. 2009.

Zámená v neinštitucionálnej dialogickej komunikácii dospelých na východnom Slovensku

Martina Bodnárová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity
v Prešove, 2018, 240 s.

Kniha prešovské badateľky Martiny Bodnárové, jež je rozšířenou verzí její disertační práce, zaujme všechny odborníky, kteří se zabývají neformálním mluveným jazykem. První kapitola se podrobně věnuje teoretickým a terminologickým reflexím (jazykové) komunikace v soukromé sféře. Autorka v ní podává zřejmě vyčerpávající přehled slovenských a českých (výběrově i dalších, např. polských) jazykovědných prací, které se nějak dotýkají tzv. hovorového stylu (slov. *hovorový štýl*). K tomuto nejednoznačnému a komplikovanému termínu souhrnně poznamenává, že na základě prostudovaných prací lze konstatovat, že hovorový styl lze nazírat prostřednictvím čtyř typů abstrakce, jež jsou vzájemně propojeny, kombinují se. Těmito typy abstrakce jsou: 1. jazyková forma (forma hovorená/ústna vs. forma písaná), 2. jazykové komunikáty (dialog vs. monológ), 3. funkčný štýl (hovorový štýl jako jeden z funkčních štýlů), 4. variety národného jazyka.

Podobně je laděna kapitola druhá, v níž autorka podává opět velmi podobný přehled odborné (převážně slovenské) literatury věnované především pojmu *dialog* a výrazům s ním blízce souvisejícím: *dialogickosť*, *konverzácia*, *rozhovor* aj. Podrobně pak zkoumá vztah termínů *dialog* a *hovorový štýl*. V souvislosti s dichotomií *dialog inštitucionálny* a *dialog neinštitucionálny* se inspirativně pozastavuje nad hlediskem sociologickým. V této vědní disciplíně je rodina považována za instituci – znamená to tedy, že členové rodiny spolu vedou institucionální dialog? Obě první kapitoly dokládají autorčin velmi solidní rozhled v oblasti dostupné literatury, mohly by např. posloužit jako dobré východisko při vytváření příslušných encyklopedických hesel, být užitečnými částmi vysokoškolských skript apod.

Následující, třetí kapitola již směřuje k autorčině vlastnímu výzkumu, neboť jsou v ní objasněny cíle a metody. Stanovenými cíli jsou: představit specifika neinstitucionálního rozhovoru dospělých; přispět k charakteristice hovorového stylu slovenštiny; porovnat výsledky výzkumu s výzkumem dětských dialogů, a to především výzkumu zaměřeného na morfologii – zde se autorka odvolává především na práce J. Kesselové (např. Kesselová, J.: *Morfológia v komunikácii detí*. Prešov: Vydavateľstvo Anna Nagyová, 2003). Užitými metodami jsou: metoda transkripční; kvantitativní metoda procentuálních výpočtů; metoda klasické lingvistické analýzy zaměřená na jednotlivé jazykové roviny, především rovinu lexikální a morfologickou; metody pragmalinguistiky a tzv. měkké konverzační analýzy.

Transkribovaných rozhovorů, v celkové délce 9 hodin a 30 minut, je 100. Polovinu nahrála sama autorka, druhou polovinu studenti oboru slovenský jazyk

a mediální studia Prešovské univerzity v Prešově. Všechny rozhovory byly pořízeny na území východního Slovenska (např. ve městech Prešov, Michalovce, Košice, Trebišov), v prostředí soukromém (doma, cestou autem) i veřejném (v obchodě, v restauraci). Rozhovorů se účastnilo celkem 260 mluvčích, jejich celkový rozsah činí více než 70 000 slov. Při transkripci se autorka zjevně inspiroje českou průkopnickou prací *Mluvená čeština v autentických textech* (Hoffmannová – Müllerová – Schneiderová, 1992), v odůvodněných případech je užita transkripce fonetická.

Po kapitole představující cíle, metody a analyzovaný materiál následuje poněkud překvapivě opět čistě teoreticky zaměřená kapitola, tentokrát je věnována lingvistické reflexi dialogu dospělých. Podobně jako v prvních dvou kapitolách autorka přesvědčí čtenáře, že je v maximální možné míře obeznámena s terminologií, která se v jazykovědných pracích v souvislosti s neformálními rozhovory objevuje. Na základě skutečně nepřehledného množství termínů, tentokrát pocházejících hojně také z německy psané literatury, dospívá k vlastní typologii dialogu dospělých. Její typologické schéma má pět úrovní. První úroveň vychází ze vztahu tématu dialogu a institucionální činnosti aktérů; na základě tohoto vztahu je vymezen *dialóg inštitucionálny, voľný pracovný a neinštitucionálny*. Druhá úroveň vyjadřuje vztah tématu a aktuální komunikační situace, tento vztah pak vede k vymezení dialogů ko(n)situačních. *Kosituačný dialóg* je takový, jehož téma nesouvisí s právě probíhající činností nebo aktuálními neverbálními aktivitami (lze si představit třeba dva běžce, kteří vedou rozhovor na téma víkendový program), *kosituačný dialóg*, v souvislosti s nímž již zmíněná J. Kesselová užívá adjektivum *sprievodný*, je oproti tomu takový, jehož téma souvisí s prováděnou činností (např. komentování ruční práce). Jsou samozřejmě dialogy smíšené, v nichž je ko(n)situační hledisko přítomno v různé míře. Třetí úroveň se opírá o německý termín *Themenbehandlung* (zpracování tématu, užívaný termín je převzat od Brinkera a Sagera; Brinker, K. – Sager, S. F.: *Linguistische Gesprächsanalyse. Eine Einführung*. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 1996). Tato úroveň vyjadřuje, zjednodušeně řečeno, způsob, jakým je téma v rozhovoru rozvíjeno. Tento způsob pak autorku vede k vymezení dialogu narativního, deskriptivního a argumentačního/explikativního. Ve čtvrté úrovni jde o to, jaký podíl mají jednotliví aktéři co do pronesených slov, tj. jak často a jak dlouho mluví. Tento podíl vymezuje na jedné straně *rozhovor-interview* či *monologizovaný dialóg* (u jiných autorů též *narativní interview*), tedy rozhovor, v němž výrazně dominuje jeden z účastníků, a na druhé straně *rozhovor-zábava* a *spoločenská konverzácia*, v nichž je podíl účastníků na vytváření dialogu vyrovnaný. Pátá úroveň pak zmiňuje aspekt zvaný *tonalita*, která je u zmíněných symetrických typů rozhovoru, tedy u rozhovoru-zábavy a společenské konverzace nevážná, humorná, ironická, pozitivní apod. Nemohu se ubránit dojmu, že zde, na páté úrovni, je schéma poněkud neúplné. Jistě jsou dialogy s tonalitou (v knize nedefinovanou) vážnou, negativní apod., které však zůstávají opomenuty.

Další, velmi stručná, pátá kapitola ukazuje, k jakým slovním druhům patří slova z autorčinych nahrávek, a to z frekvenčního hlediska. Ukazuje se, že nejpočetněji zastoupeným slovním druhem jsou zájmena (viz název recenzované knihy), ovšem bereme-li v úvahu jejich zastoupení ve slovníku vytvořeném z těchto dialogů, pak jsou na místě čtvrtém.

Šestá, poslední kapitola je pak velmi podrobnou a inspirativní analýzou zájmen, která přímo vybízí ke srovnávacím česko-slovenským výzkumům.¹ Při posuzování jednotlivých skupin zájmen se autorka opět odvolává na velké množství odborné literatury, tentokrát samozřejmě jde o práce soustředěné na zájmena. Opět lze jen obdivovat autorčin rozhled, zjevně opět neopomněla žádnou slovenskou a českou publikaci, včetně všech důležitých mluvnic; zmiňme alespoň starší práci N. Svozilové (Svozilová, N.: *Promluvvé funkce osobních zájmen v současné češtině*. Praha 1966, nepublikovaná kandidátská práce), na niž se M. Bodnárová opakovaně odvolává.

Autorka se nejprve věnuje zájmenům, která jsou v jejím souboru nahrávek (a jistě to platí pro mluvené neformální rozhovory obecně) zastoupena nejčastěji, a to jsou zájmena ukazovací, z nich pak je jednoznačně nejčastěji užívaným zájmenem *to*.² Autorka je nazírá z hlediska syntaktického (zmiňuje užití zájmena *to* ve vytýkacích konstrukcích, jeho funkci odkazovací; upozorňuje, že z pohledu slovnědruhového *to* osciluje mezi zájmenem a částicí), z hlediska textového (*to* může uvádět vsuvku, reprodukovanou řeč, uvozovat delší narativní repliky, některé konstrukce se stávají až frazeologickými, např. *to nejlepší moja sestra* ↓ *keď zoberie...*)³ a z hlediska pragmatického (*to* se podílí na utváření komunikačních funkcí výčitka: *to prečo toto robíte*.; překvapení: *to fakt* ↑, hodnocení, rozpaky: *ja som toto kukal* ↑ *hovorím to to je*.). Obdobná minuciózní analýza je pak věnována dalším ukazovacím zájmenům *toto*, *ten*, *taký* (u tohoto zájmena jen upozorníme na zajímavá užití *taký že* a *taký akože*), *tu*, *tam*. Zařazení slov *tu*, *tam* mezi ukazovací zájmena se z pohledu češtiny jeví jako překvapivé; o slovnědruhovém zařazení slovenských výrazů se lze pohodlně poučit např. zde: <http://slovníky.juls.savba.sk>.

Co do frekvence jsou druhou nejpočetnější skupinou zájmen zájmena osobní, z nich se autorka věnuje nejprve zájmenu *ja*. Posuzuje je jak prizmatem starších prací (Oravec, J.: Osobné zámená v podmete. *Slovenská reč*, 20, 3, 1961, s. 199–206), které užívání zájmena *ja* považují za projev stylistické neobratnosti až

¹ Příkladem takové česko-slovenské analýzy je článek J. Hoffmannové věnovaný českému *jako* a slovenskému *ako/akože* (Hoffmannová, J.: České *jako* a slovenské *ako/akože* v mluvených projevech (malý konfrontační pokus). In: Mária Šimková (ed.): *Slovo – Tvorba – Dynamickosť. Na počesť Kláry Buzássyovej*. Veda, vydavateľstvo SAV – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra, Bratislava 2010, s. 359–371).

² Zájmenu *to* v českých neformálních dialozích je námátkou věnován článek P. Poukarové, Z. Komrskové, M. Kopřivové a D. Lukeše (Poukarová P. – Komrsková Z. – Kopřivová M. – Lukeš D.: Slovo *to* v mluvených korpusech ČNK, jeho prefixace a reduplikace. *Časopis pro moderní filologii*, 97, 1, 2015, s. 21–30).

³ Šipka dolů značí klesavou intonaci, šipka nahoru stoupavou intonaci.

egosismu, tak prací nejnovějších (Kesselová, J.: Komunikačno-pragmatický status osobných zámen v súčasnej hovorenej komunikácii. *Slovenská reč*, 70, 3, 2005, s. 129–141), jež uvažují o sebezprezentační strategii mluvčího, M. Bodnárová se zmiňuje o identifikaci mluvčího s nějakou sociální rolí. Všimá si typických kolokací zájmena *ja*. Např. ve spojení s verby *cogitandi* jde o vyjádření váhání, nejistoty. Autorka mimo jiné zjistila, že v těchto případech se slovesa častěji vyskytují v negativních tvarech (*ja nechápem*). Spojení *ale ja, šak ja* mluvčí užívají pro vyjádření kontrastu, samostatně stojící *ja* může být vyjádřením rozpaků či rozhořčení atd. Dalšími analyzovanými zájmeny jsou *on (ona)*, *my* (zde je pozornost mimo jiné věnována členské kategorizační analýze, resp. teorii sebekategorizování pracující s opozicí *my – oni*), *ty* a *vy* (tato zájmena mají v rozhovorech obecně nízkou frekvenci).

Další skupinou jsou zájmena přivlastňovací, z nichž nejčastěji užívanými jsou *môj, náš*, za nimi následují zájmena třetí osoby a nejméně užívána jsou přivlastňovací zájmena osoby druhé. Autorka mimo jiné zmiňuje dnes časté užívání zájmena *môj* ve spojení typu *môj lekár*, která se objevují až v posledních letech.

Ve skupině zájmen tázacích autorka věnuje pozornost především zájmenu *čo*. Opět si všimá typických kolokací; ve finální pozici *čo ja viem* vyjadřuje úvahu, rozvahu, *neviem čo* může být součástí výčtu, *či čo* je užíváno ve významu *něco takové*; v iniciální pozici má spojení *takže čo* kontaktovou funkci, *ale čo* je výzvou k pozornosti, *no a čo* může vyjadřovat rezignaci, nesouhlas, tematický předěl, *vieš čo* následující po otázce vyjadřuje rozvahu před další replikou, *to čo* může být (ironickým) napomenutím, *čo keď* může vyjádřit obavu z budoucnosti atd. Z hlediska češtiny je opět překvapivé, že v pojednání o tázacích zájmenech se objevuje také slovo *kde*.

Dalšími skupinami, u nichž autorka konstatuje obecně nízkou frekvenci, jsou zájmena neurčitá – zde např. uvádí, že častější než zájmena *niečo, nějaký* jsou ta s předponou *da-*: *dajaký, dačo* – a zájmena vymezovací *nič, všetko* a *všetok*.

Kniha je ještě doplněna vybranými přepisovými analyzovaných rozhovorů, které reprezentují typy dialogů uvedené ve výše zmíněné pětiúrovňové autorčině typologii dialogu dospělých.

Závěrem lze říci, že kniha Martiny Bodnárové je důležitým příspěvkem k poznání jazyka mluvených neformálních rozhovorů. Autorka přesvědčuje čtenáře, že zkoumání autentického mluveného dialogu je tématem stále aktuálním, neboť jazykové normy soukromé komunikace dosud nejsou v úplnosti popsány. Při jemné analýze zájmen mnohokrát ukazuje, že dosavadní poznatky (např. z mluvnice) se opírají o texty jiného typu, o texty psané, a že v nepřipraveném mluveném textu mohou táž slova nabývat dalších/jiných významů a funkcí. Ještě je třeba zopakovat, že Martina Bodnárová má solidní přehled o veškeré dostupné odborné slovenské a české literatuře (a výběrově pracích zahraničních) související s analýzou nepřipravených dialogů, s ohledem na zaměření knihy pak také na publikace věnované zájmenům. Získané poznatky

pak přesvědčivě aplikuje při zkoumání svého autentického materiálu, který jí jistě může posloužit jako východisko k psaní dalších knih a článků.

Lucie Jílková
oddělení stylistiky a sociolingvistiky
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
jilkova@ujc.cas.cz

O věrnosti překladu

František Štícha. Academia 2019, 286 s.

Slovinský překladatel a translátolog Štefan Vevar označil v názvu své monografie překládání za provazochodecké umění.¹ Toto přirovnání vnímám jako velmi trefné, neboť vystihuje neustálé balancování nad propastí a každý chybný překladatelův krok může pro překládané, po vratké cestě „převáděné“² dílo znamenat jeho zkázu. Ona metafora se mi při čtení knihy *O věrnosti překladu* (Academia, 2019) nejednou připomněla. Jak už název monografie napovídá, její autor František Štícha si zvolil téma velmi obtížně uchopitelné, avšak zároveň velmi přitažlivé, a to nejen pro čtenáře z řad překladatelů, i když – zařadím-li do této specifické skupiny i sebe – ty kniha patrně zaujme především, mimo jiné proto, že budou autorovy úvahy pochopitelně vztahovat i na svou překladatelskou praxi.

O věrnosti překladu je dílo pozoruhodné z mnoha aspektů. V první řadě svým tématem: není mi známo, že by se kdo tématu „věrnosti“ chopil jako samostatného problému a že by se ho byl ujal s takovou pečlivostí a tak komplexně. Druhý pozoruhodný aspekt této knihy je autorův styl. Ten můžeme nejlépe ilustrovat výstavbou první kapitoly knihy. V ní se František Štícha zabývá věrností jako takovou – nejprve uvede, co k adjektivu *věrný* dokládá Český národní korpus, následně připomene, jak se s pojmem věrnosti nakládá v knize Jiřího Levého *Umění překladu*. Poté se autor vrací ke korpusové databázi, uvede v ní zachycené výroky o věrnosti překladu a okomentuje je. Na závěr se z věcné oblasti jazykových dokladů opět přenesou do autorského textu o překladu a v Kunderově eseji *Kastrující stín svatého Garty* podrobí zkoumání výroky autorského subjektu o věrnosti překladu. Tento hrubý nárys obsahu a členění první kapitoly ukazuje dva póly, mezi nimiž se autor v celé knize pohybuje. Jednak tu máme translátologicko-literární pól – autor se velmi dobře orientuje v textech k teorii překladu (sám rovněž dlouhodobě překládá) a souběžně s tím na mnoha místech knihy čtenáře zaujme jeho hluboká znalost literárního i široce kulturního kontextu překládaných děl (která je pro dobrý překlad obvykle potřebná); jednak František Štícha sám sebe vnímá především jako lingvistu gramatika a v úvodu knihy zdůrazňuje, že svým textem nechce konkurovat teoriím překladu. Svou dvojí roli si autor uvědomuje a přiznává ji stejně jako esejistický charakter svého díla.³ Na prolínání hledisek lingvistiky a teorie překladu by nebylo nic mimořádně zvláštního či neobvyklého, kdybychom před sebou neměli text, který neustále

¹ Vevar, Š. (2013): *Vrvohodska umetnost prevajanja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

² Srov. slovinské *prevod* ‚překlad‘.

³ Čtenář tohoto textu jistě promine, že stejně jako Štíchův text je i tato recenze na určitých místech laděna subjektivněji, než je patrné v Jazykovědných aktualitách obvyklé. Vzhledem ke specifickým autorova stylu to snad nebude vnímáno jako její nedostatek.

osciluje mezi subjektivní a objektivní polohou. Text, v němž hlas autorského subjektu na jedné straně hodnotí úryvky překladů na základě své obdivuhodné lingvistické erudice a svá tvrzení dokládá materiálem z českého i německého korpusu, na druhé straně velmi subjektivně hovoří ke čtenáři, s nímž vede kontinuální dialog. Autorovy repliky jsou přitom nezdánlivě expresivně zabarvené či lehce ironické. Kniha je protkána výroky, které na rovině grafické, lexikální i syntaktické výrazně signalizují autorův citový postoj, jeho překvapení, rozhořčení, či naopak nadšení.⁴ Autor mluví ke čtenáři, pomyslný dialog však vede i sám se sebou, často řetězí otázky, uvádí předpoklady, které vzápětí zpochybní, uchopení smyslu textu vhodným překladem tak v určitých momentech nabývá skutečně existenciálních rozměrů.⁵ Nutno dodat, že toto specifikum knihy může být zároveň její slabinou, jelikož patrně ne každému čtenáři bude autorův styl vyhovovat, přistoupí-li však na něj, dostane se mu bohaté satisfakce.

Co se týká koncepce knihy, ta je sice členěna na úvod a pět kapitol, ve výsledku je však možné rozdělit ji na dvě části. První tvoří dva oddíly: předmluva, v níž autor vysvětluje svá východiska, kritéria pro výběr posuzovaných textů, jež označuje za součást literárního kánonu, a již zmíněná první kapitola *O pojmu věrnosti a věrnosti překladu zvlášť*, v níž František Štícha dokládá nejednoznačnost, či přesněji mnohoznačnost pojmu věrnosti, přičemž ukazuje, že i Jiří Levý, jedna z nejvýraznějších osobností české teorie překladu, tento pojem vnímal různě, v pozitivním i negativním smyslu. Tuto část můžeme vnímat jako autorovu úvodní iniciaci do problému překladatelské věrnosti, která je z hlediska tématu nezbytná. Při tomto „zasvěcení“ autor předkládá pestrou mozaiku souvisejících významů a připravuje čtenáře na fakt, že uchopení problému věrnosti v celé jeho dynamice bude nadmíru obtížné. Z hlediska literárního by bylo možné říci, že výstavbou první kapitoly František Štícha ztvárňuje magmatický pohyb samotného procesu překládání, neklidný a neukončený pohyb na ose faktů a subjektivity.

Druhá část knihy, tedy kapitoly druhá, třetí a čtvrtá, předkládají autorův pohled na vybrané texty nahlížené kritérii překladatelské (ne)věrnosti. Ve druhé, nejrozsáhlejší⁶ kapitole nazvané *O věrnosti překladu umělecké prózy* František Štícha analyzuje vybrané překlady z němčiny (konkrétně románů a novel E. M. Remarque, F. Werfela, T. Manna, H. Bölla aj.) a francouzštiny, která je zastoupena překlady *Malého prince* A. de Saint-Exupéryho.⁷ František Štícha

⁴ Několik příkladů míst, v nichž je překladatel kárán: „Tak tohle je tedy, proč bych vám to tajil, opravdová bomba. Skutečný úlet, jaký by člověk v *Kouzelném vrchu* nečekal.“ (s. 113), někdy skutečně ostře: „(...) ‚úlet‘ hodný překladatele triviálních detektivek či jiné prózy pro nepříliš vzdělaný lid.“ (s. 179); či naopak chválen: „Děkujeme, paní překladatelko.“ (s. 62), „Srdce Milana Kundery by mohlo zaplesat!“ (s. 118) atp.

⁵ „Že jsem detailista? Zajisté. Avšak netvoří náš život právě detaily?“ (s. 63); „Je to totéž? Není to totéž? Je to detail, který lze zanedbat? Není to detail, který lze zanedbat? Kdo rozsoudí pomyslné názorové protivníky?“ (s. 102)

⁶ Z 262 stránek vlastního textu zabírá tato část 155 stran.

⁷ Několikero překladů do češtiny autor konfrontuje i s řešením německého překladatele.

píše, že pro zkoumání vybral překlady veskrze vynikající, avšak soustředil se na místa, která jsou „nevěrná“ originálu. Úryvky jsou tedy z různých částí vybraných děl, vždy se však začíná úvodními větami překládaného díla. Pro svou analýzu autor stanovuje několik kategorií věrnosti: věrnost slovu, slovnímu spojení, syntaktické konstrukci, slovosledu, metafoře, frazému a rčení, výstavbě textu, modalitě a stylu textu, v neposlední řadě hodnotí i věrnost výrokům o jazyce. Především však, že ne u každého díla se bude věnovat každému z těchto útvarů či rovin jazyka, a upozorňuje, že někdy bude pracovat i s jinými aspekty⁸ či s kombinací několika aspektů.

Ve druhé kapitole František Štícha čtenáři předkládá desítky případů, kdy lze dlouze (či naopak jen krátce) diskutovat o věrnosti či nevěrnosti originálu. Autorovi pochopitelně nejde o rozřazení věrných a nevěrných překladů na pomyslnou škálu kvality. Věrnost nemusí být vždy výslednému překladu prospěšná ani nemusí být vždy rovna doslovnosti. Stejně tak věrnost není přímo úměrná originalitě, vynalézavosti řešení a úrovni sdělovaného obsahu. František Štícha si také uvědomuje, že všechna tato kritéria jsou pouze podpůrnými, často velmi subjektivními měřítky, která sestavují výsledné hodnocení překladatelského řešení. Na konkrétních místech dokládá, že „pouze nevěrností jednotlivým jazykovým prostředkům lze někdy docílit věrnosti celkovému obsahu věty“ (s. 129), zároveň rozlišuje „nevěrnost“ a chybu, více či méně závažnou. Jak už bylo zmíněno výše, Štíchovy analýzy překládaných textů jsou v mnoha případech doplněny nejen podpůrnými vyhledávkami v českých a německých korpusech, jimiž měří např. obvyklost či neobvyklost užitých výrazů, ale i komplexními výklady ke konkrétním jazykovým jevům.⁹ Zároveň předkládá své návrhy, jak kterou pasáž přeložit lépe (což nemusí vždy znamenat věrněji), a čtenáře přímo („Posuďte sami“, s. 60 aj.) či nepřímo (právě již zmíněnou dialogickou stylizací své monografie jako celku) vyzývá k zapojení se do výběru toho nejvhodnějšího překladatelského řešení.

Po skutečně závratném množství příkladů překladatelské (ne)věrnosti v umělecké próze následuje rozsahem i množstvím hodnocených textů skromnější kapitola *O věrnosti překladu literatury faktu a literatury populárně-naučné*, v níž se autor zaměřil například na překlady knih významného vědce Stephena Hawkinga či překlad vzpomínek bývalého německého kancléře Helmuta Schmidta. U textů překládaných z angličtiny srovnává překladatelská řešení v češtině i němčině. V závěrečné, rozsahem nejkratší kapitole se František Štícha věnuje shodám a rozdílům v překladech bible. U vybraných pasáží (od těch historicky nejstarších až po ty nejmladší, tj. od stvoření světa až po Zjevení

⁸ Srov. např. „věrnost implicitnímu smyslu výroku“ na s. 135 či „věrnost způsobu výzvy“ na s. 163.

⁹ Např. překlad Remarqueovy věty *Frauen soll man anbeten oder verlassen. Nichts dazwischen.* – Ženu máme zbožňovat, nebo opustit doplní popisem funkcí a užívání generického singuláru (s. 54). K argumentaci využívá rovněž odkazy na své články v monografiích (*Akademické gramatické současné češtiny, Česko-německé srovnávací gramatické aj.*) i odborných časopisech.

Janovo) vzájemně porovnává několikero překladů do češtiny,¹⁰ němčiny, angličtiny, francouzštiny i španělštiny, které doplňuje svým vlastním překladem, a upozorňuje na skutečně překvapivé odchylky v textech.

Dalo by se říci, že čím více se autor blíží závěru knihy, tím více rozšiřuje škálu hodnocených jazyků i celý kulturní kontext překládaného textu a jeho monografie, než by spěla k nějakému sjednocujícímu závěru, se s posledními stránkami spíše stále více otevírá. Jak tedy na několika stranách recenze co nejlépe uchopit takto specifický text, který jako by neustále překypoval přes vymezené hranice tištěného média? Snad i zde bude nejlepším zakončením závěr stručný a otevřený směrem k potenciálním čtenářům. Kniha *O věrnosti překladu* je počinem vpravdě obdivuhodným, obsahem i stylem pozoruhodným. Autorovu rozkročenost mezi lingvistikou a translatoologií, které propojují jeho esejistické a často velmi niterné úvahy, osobně vnímám jako přidanou hodnotu knihy. Překlad totiž je (alespoň pro mne) záležitostí velmi subjektivní a niternou, proto jeho obtížnost nelze plně uchopit pouze exaktními metodami. Uvědomuji si, že tento styl nemusí vyhovovat každému čtenáři, knize však nelze upřít její další, objektivní kvality. František Štícha nastavil pro svou práci velmi vysoká kritéria a pečlivě zpracoval úctyhodně rozsáhlý materiál. Proto otázky, jež klade, pochopitelně převyšují nabídnuté odpovědi a čtenáře otevřeně a upřímně vyzývá k účasti na této krásné hře významů, které tvoří (literární) život.

Hana Mžourková
oddělení jazykové kultury
Ústav pro jazyk Český AV ČR, v. v. i.
mzourkova@ujc.cas.cz

¹⁰ Autor porovnává znění ve Staročeské bibli Olomoucké, Bibli Kralické, tzv. ekumenickém překladu z r. 1984 a v Bibli pro 21. století z r. 2009.

K narozeninám jihočeské bohemistky Marii Janečkové

Počátkem letošního roku oslavila významné životní jubileum doc. PhDr. Marie Janečková, CSc., významná osobnost jazykovědné bohemistiky na Filozofické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.

Marie Janečková, rozená Měšťanová, se narodila 2. 2. 1949 v Českých Budějovicích. Její dětství, mládí a raná školní léta jsou spjata s příhraničním městem Kaplice. Třebaže po ukončení místního gymnázia uvažovala o dalším studiu zeměpisu a biologie, nakonec se rozhodla pro obor čeština – němčina, jež absolvovala na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích (1971). Svůj odborný záběr rozšířila pozdějším studiem oboru čeština – ruština na pražské FF UK (1977), následovalo rigorózní řízení v oboru český jazyk na FF UJEP v Brně (1982), o čtyři roky později tamtéž obhájila disertační práci *Utvářenost sloves v rané staré češtině*. V roce 2004 se habilitovala v oboru český jazyk obhajobou práce *Substantivní slovní zásoba J. A. Komenského z aspektu slovo tvorného* na FF UP v Olomouci.

Svou pedagogickou dráhu zahájila na Jazykové škole v Českých Budějovicích, poté krátce působila na tábořském gymnáziu, Střední ekonomické škole v Táboře a Gymnáziu v Kaplici. Mezi léty 1978–2005 byla neodmyslitelně spjata s českobudějovickou Pedagogickou fakultou jakožto členka tamější Katedry českého jazyka a literatury. Od roku 2006 působí na oddělení historických jazykovědných disciplín a starší české literatury Ústavu bohemistiky FF JU v Českých Budějovicích.

Paní docentka se od příchodu na pedagogickou fakultu společně se svými spolupracovníky zaměřila na praktický výzkum nářečních a mluvenostních jazykových jevů v širší jihozápadočeské oblasti. Poznatky několikaletého výzkumu shrnují kolektivní práce *Jazyk a řeč jihočeského regionu I–IV* (1992, 1993, 1994, 1995).

Později svou pozornost obrátila k jazyku a stylu českých barokních textů. Čeština doby střední se na dlouhou dobu stává jedním z pilířů jejího vědeckého zájmu. Jubilantka se v několika studiích soustředila na hláskoslovná a lexikální specifika v českých textech J. A. Komenského. Další barokní zkoumání bylo možné rozvíjet díky grantovému projektu *Jazyk a styl v době barokní* (2007–2009), na jehož řešení spolupracovala především s kolegyněmi Jarmilou Alexovou a Věrou Pospíšilovou. Jejím samostatným autorským počinem je monografie *K jazyku českého baroka* (2009) sledující zejména hláskoslovná a ortografická specifika v katechismu V. V. Klugara. V září 2008 byli na půdě českobudějovické FF JU přivítáni čeští i zahraniční barokologové u příležitosti konání konference Slovesné baroko ve středoevropském prostoru. Příspěvky

účastníků byly následně vydány formou stejnojmenné kolektivní monografie (2010). Završení vědeckého projektu představuje kniha *V nuznej slávě, v slavnej nouzi* (2011) věnovaná jihočeskému kazateli, píseckému rodákovi Ondřeji Františku Jakubu de Waldtovi. Jeho soubor česky psaných homilií *Chválořeč, neb kázání na některé svátky* (1736) se ukázal jazykově bohatým a mnohvrstevným materiálem představujícím stálý zdroj inspirace, jež M. Janečková využila v několika drobnějších studiích. Tento barokní autor ji provázal i v následujících letech, kdy k soustředěnému zájmu nejen o de Waldta, ale i o češtinu doby střední přivedla několik svých doktorandů. Někteří z nich se barokní lingvistice věnovali ve svých odborných statích či disertačních pracích. V roce 2016 naše jubilantka jako vedoucí autorského kolektivu zaštitila práci na doktorandské monografii *Růže prší krásná...*

Při úvahách nad odbornou činností nesmíme také zapomenout na její badatelské, pedagogické a didaktické zásluhy na poli onomastiky. Formou drobnějších, diachronně orientovaných studií sledovala exonyma v českých pracích J. A. Komenského či v cestopisu D. Vettera. Její vztah k rodnému kraji se odráží v příspěvcích k toponymii a antroponymii jihočeského pohraničí. Paní docentka vedla či oponovala celou řadu studentských závěrečných prací orientovaných v oblasti antroponymie na analýzu příjmení, přezdívek či jmen po chalupě, v toponomastice se její studenti soustředili zejména na výklad pomístních jmen v jihozápadních Čechách a na Vysočině.

Jubilantka v průběhu své bohaté pedagogické kariéry vyučovala široké spektrum jazykovědných, zejména diachronně orientovaných předmětů, jako jsou historická mluvnice, dialektologie, vývoj českého jazyka či onomastika. Nebránila se však ani disciplínám synchronním, z nichž připomeňme především slootovorbou, lexikologii či rétoriku.

Paní docentka bývá pravidelným hostem Českého rozhlasu České Budějovice. Zde připravuje relaci „Opáčko“ zaměřenou na tajemství českého jazyka. Rovněž je zvána do přednáškového cyklu „Akademické půlhodinky“, který popularizuje odbornou činnost pracovníků Jihočeské univerzity.

M. Janečková byla v minulosti členkou Onomastické komise ÚJČ AV ČR a také působila jako předsedkyně českobudějovické pobočky Jazykovědného sdružení ČR.

Jakožto její někdejší doktorandi často rádi vzpomínáme na společné výlety mimo akademickou půdu – na nezapomenutelnou konferenci v Budapešti a pobyt v tamějších termálních lázních Széchenyi či na chvíle poučení i oddechu během třídního odborného symposia Barokní jezuitské Klatovy. Mnohokrát jsme se s paní docentkou vypravili do Prahy na odborné semináře či konference pořádané ÚJČ AV ČR a PedF UK, někdy jsme naši exkurzi spojili s návštěvou Národního muzea. Naše barokologická bádání nás inspirovala k „putování po stopách O. F. J. de Waldta“, jehož cílem bylo nalézt kazatelův náhrobek na pietním hřbitově Nejsvětější Trojice v Písku. V letních měsících jsme vyrazili na turistické výlety

do blízkého okolí Českých Budějovic, na nichž jsme se společně odreagovali a opět načerpali potřebnou energii do další práce.

Ačkoli se M. Janečková specializuje na disciplíny náročné a u studentů nepříliš oblíbené, dokáže je vyložit přístupným způsobem. Všem ve studiu i ve vědě tápajícím neodmítne kdykoli pomoci. Je to člověk laskavý, trpělivý a empatický.

Paní docentko, děkujeme Vám za dlouholetou, obětavou podporu a péči o nás, Vaše bývalé studenty a současné spolupracovníky, a do dalších let Vám přejeme hodně tvůrčí energie, vnímavé posluchače, stejně jako zdraví, štěstí a spokojenost v kruhu rodinném.

*Michal Havrda – Markéta Klimešová
Ústav bohemistiky FF
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
mhavrda@ff.jcu.cz
klimesova@ff.jcu.cz*

Zemřel PhDr. Jiří Doležal

Na začátku února 2019 zemřel PhDr. Jiří Doležal, bývalý člen pedagogického sboru Ústavu germánských studií Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a člen Svazu germanistů České republiky. Pro bývalé kolegy a někdejší žáky Jiřího Doležala to byl odchod náhlý a nečekaný, a to i pro ty, kteří s ním byli po jeho odchodu z ústavu v kontaktu, byť v poslední době spíš sporadickém.

Připomeňme si zde v krátkosti akademickou dráhu osobnosti, jež ovlivnila celou generaci germanistů, kterou Ústav germánských studií vychoval v 90. letech minulého století, resp. na počátku nového milénia. Jiří Doležal (narozen v březnu 1956) v letech 1976–1985 vystudoval obor němčina-nizozemština na pražské filozofické fakultě. Byl vděčným žákem profesorky Aleny Šimečkové, která v něm brzy rozpoznala nejen nadaného lingvistu, ale oceňovala i jeho mimořádné analytické myšlení a velkou houževnatost. V roce ukončení studia získal doktorát filozofie (PhDr.), a to na základě rigorózní práce, která se zabývala jazykem sportu. Poté, co se osvědčil jako učitel němčiny a nizozemštiny v kurzech pro širokou veřejnost, se roku 1989 stal odborným asistentem na tehdejší Katedře germanistiky, nordistiky a nederlandistiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, kde působil až do roku 2012, kdy se rozhodl odejít mimo akademické prostředí.

Pohled na jeho nebohatou publikační činnost o tom sice na první pohled tolik svědčit nemusí, ale Jiří Doležal byl v mnoha ohledech jedinečná osobnost, kterou potřebuje každé univerzitní pracoviště. Snad za jeho rozhodnutím publikovat jen v minimální míře stála vrozená skromnost (v jeho případě ovšem neoprávněná), snad i jiné důvody, o kterých se ale nyní můžeme už jen dohadovat. Horečnatou publikační činností, k níž jsou v posledních dekádách akademici mnohdy nuceni vnějšími okolnostmi a jež nezřídka vede k „recyklaci“ již několikrát řečeného, se nenechal spoutat, a získal tak klid a soustředěnost; své síly proto dokázal napnout výlučně směrem k pedagogické činnosti, což mu někteří jeho kolegové tak trochu záviděli (v dobrém). Jiří Doležal sice neplnil databáze svými publikačními výstupy, ani se neumíšťoval v žebříčcích (údajně) excelentních publikací, mohl si však být vždy jistý tím, že jeho práce je smysluplná a že na něj jednou budou jeho studenti s vděčností vzpomínat, ať už ti, kteří se stanou gymnaziálními učiteli, nebo ti, kteří zůstanou v akademické sféře a budou se k němu hlásit jakožto k jednomu ze svých učitelů.

Jiří Doležal byl vynikajícím pedagogem, který patřil do řady učitelů vpravdě univerzitního typu; svým studentům se navíc věnoval s nesmírnou obětavostí. Ti, kteří ho ve společné pracovních hodinách sledovali po mnoho let během konzultačních hodin, ho obdivovali pro jeho nekonečnou trpělivost. Konzultace začínaly v pět hodin odpoledne a nezřídka končily v jedenáct hodin večer, protože byl ochotný stále znovu a znovu vysvětlovat studentům individuálně vše, co už mnohokrát předtím vysvětlil v přednáškách a na seminářích, a při tom všem zůstal stále laskavý a ochotný. Bylo na něm vidět, že ho jeho učitelská profese nepřestává

bavit, že ho navíc ani neunavuje, ba naopak. Jako učitel byl férový, motivující a maximálně vstřícný. Zkoušky po většinu jeho působení v ústavu byly spíše náročnější (v posledních letech, především po nehodě na kole, nicméně v náročnosti polevil), ale on byl vždy spravedlivý, a někdy až rytířský. Díky sportu, který ho povahově formoval a který mu po léta pomáhal překonávat zdravotní obtíže, se stal pro studenty téměř trenérem. Pokud byl k ostatním kritický, tak bez výjimky konstruktivním způsobem. Uměl dát naději, povzbudit a pochválit. Jeho analogie z oblasti sportu, především cyklistiky, kterými se snažil studenty motivovat k lepším výkonům, byly názorné a nakonec nenásilným způsobem přiměly naučit se obtížnou látku i toho, kdo ke gramatice nijak zvlášť nepřilnul. Pro své někdejší studenty, kteří se později stali jeho kolegy, Jiří Doležal byl (a stále je) velkou inspirací při přípravě přednášek i při vedení seminářů. Dodnes pracují s příkladovými větami, které zaznívaly v jeho seminářích už před lety a neztratily přitom nic ze svého didaktického potenciálu. Kontakt s tímto mimořádným pedagogem jim v neposlední řadě pomohl uvědomit si, že vstřícný přístup ke studentům zpravidla vede k lepším výsledkům než přehnaná přísnost a nezúčastněný odstup.

Jiří Doležal se specializoval na gramatiku současné němčiny, kterou měl zmapovanou po teoretické stránce jako málokdo. Měl mimořádné znalosti v oblasti německé syntaxe a modality, především v té oblasti, kde se stýká gramatika a pragmatika. Právě na tuto oblast kladl velký důraz, a proto se gramatika v jeho podání málokdy jevila jako zkosnatělý abstraktní systém pravidel, výjimek a výjimek z výjimek. Díky jeho hodinám bylo možné si uvědomit, že „to všechno“ má nějaký smysl a že stojí za to se tím zabývat. Počáteční skepse některých studentů ohledně upotřebitelnosti tematizovaných jevů v praxi se rázem rozplynula v okamžiku, kdy začali překládat originální německé texty a přesvědčili se o tom, že se těmito jevy dnešní psaný jazyk doslova hemží. Korpusová lingvistika mu nebyla zcela cizí (vedl několik bakalářských a diplomových prací, které byly korpusově zaměřené), ve výuce však spíš než z korpusových dat vycházel z individuálních celých textů, které pak byly v seminářích interpretovány velmi detailně. Jeho interpretační přístup založený na analýze textu, resp. kontextu vedl studenty ke kritickému, komplexnímu přemýšlení o jazykových jevech a ke zvažování a vyhodnocování všech možných variant řešení, včetně argumentace pro dané řešení, popř. proti němu. On sám dokázal mistrovsky navázat na nesprávnou odpověď a předvést brilantní argumentaci. Texty, jež k analýzám vybíral, byly vždy aktuální, živé, týkaly se problémů současného jazyka. Protože se do velké míry jednalo o texty publicistické, např. se sportovní, politickou, ale i jinou tematikou, nebyly studentům cizí, naopak si na nich mohli o to lépe uvědomit různé jazykové zákonitosti. Možnosti gramatické interpretace či překladu ukázek beletristických textů pak byly pomyslnou „třešničkou na dortu“.

Svou odbornou erudici v oblasti gramatiky Jiří Doležal uplatnil např. ve vysokoškolských skriptech s názvem *Übungen in deutscher Grammatik für*

Fortgeschrittene (2000, spoluautorka prof. Alena Šimečková), dodejme však, že v rámci této publikace rozhodně nevytěžil všechny své široké znalosti. Stihl se ještě částečně podílet i na výrazně přepracovaném vydání těchto skript s názvem *Deutsche Grammatik. Ein Übungsbuch für Fortgeschrittene* (2019, v tisku) a navazující publikaci *Deutsche Grammatik. Eine Text- und Aufgabensammlung* (2019, v tisku).

S Jiřím Doležalem odešel milý kolega a výtečný pedagog, kterému byl mimo již zmíněnou skromnost vlastní i životní nadhled a optimismus. Vzdáváme čest jeho památce a za vše mu my všichni, kteří jsme ho měli rádi, děkujeme.

R. I. P.

Martin Šemelík
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i. &
Ústav germánských studií, FF UK
semelik@ujc.cas.cz

Marie Vachková
Ústav germánských studií, FF UK
marie.vachkova@ff.cuni.cz

Věra Kloudová
Ústav translatologie, FF UK
vera.kloudova@ff.cuni.cz

O čem debatují frazeologové: Frazeologické konference roku 2018 a 2019

V posledních letech se frazeologický výzkum stále více prolíná s dalšími oblastmi nejen jazykovědy. To se projevuje i v zaměření vědeckých konferencí, soustředících se na témata propojující tyto obory. Část frazeologických konferencí v Evropě je pořádána pod hlavičkou Evropské frazeologické společnosti (EUROPHRAS, www.europhras.org), která byla založena v roce 1999 a každý sudý rok organizuje velkou konferenci EUROPHRAS. Ta poslední se konala v loňském roce na severovýchodě Polska v univerzitním městě Białystok.

V mezidobí jsou pořádány menší tematické konference. Opakovaně se setkávají badatelé zaměřeni na počítačnou a korpusově založenou frazeologii: první setkání proběhlo v roce 2015 v Malaze, další v roce 2017 v Londýně a na podzim letošního roku se opět uskuteční v Malaze. Další speciální konference byla zaměřena na frazeologii a konstrukční gramatiku a konala se v roce 2017 ve Stockholmu.

Mezi menší tematické konference, pořádané pod hlavičkou Europhrasu, patřila v roce 2018 například konference *Idioms in Discourse* v Padově. V lednu 2019 pořádala konferenci s názvem *EUROPHRAS 2019 Productive patterns in Phraseology* spolu s frazeologickou španělskou společností FRASESPAL (zaměřenou na kontrastivní španělsko-německý výzkum) Univerzita v Santiagu de Compostela. O těchto dvou bychom se dále chtěli zmínit podrobněji. Jedna z frazeologických konferencí se uskutečnila v listopadu loňského roku také v Praze. Běžnou součástí frazeologických konferencí je i kontrastivní výzkum, proto bývá zpravidla pro příspěvky povoleno několik jazyků. V následujícím textu stručně uvedeme témata prezentovaná na jednotlivých konferencích.

1. *Idioms in Discourse*, Padova, 4.–6. června 2018

Hlavní organizátorka: Geneviève Henrot, docentka francouzštiny v oddělení lingvistiky a literatury Padovské univerzity.

Tato konference patřila k těm menším, tematicky sevřenějším. Na konferenci zazněly čtyři plenární přednášky a 36 běžných příspěvků ve dvou paralelních sekcích. Jednacími jazyky byly převážně jazyky románské (francouzština, italština a španělština), několik příspěvků bylo předneseno v angličtině a němčině.

1.1 Plenární přednášky

Konferenci zahájil Pedro Mogorrón Huerta (profesor romanistiky na katedře překladu a tlumočení Univerzity v Alicante) plenární přednáškou zabývající se zpracováním frazémů pomocí lexikografických nástrojů. Druhou přednášející byla Béatrice Lamiroy (profesorka romanistiky, která se zabývá komparativní syntaxí a gramatikalizací na Katolické univerzitě v Lovani). Ta se zaměřila na

tzv. konverzační rutiny jako méně známý typ ustálených spojení. Agnès Tutin (profesorka lingvistiky na grenobelské univerzitě, věnuje se frazeologii a korpusové lingvistice) představila ve své přednášce frazeologické postupy uplatňované ve vědeckém diskurzu. Frazeodidakticky zaměřené vystoupení Maribel Gonzalez Rey (profesorka francouzštiny a děkanka fakulty humanitních věd v Santiagu de Compostela, která se dlouhodobě zaměřuje na aspekty výuky frazeologie) bylo věnováno získávání frazeologické kompetence při studiu jazyka. Poslední přednášející v rámci plenárních přednášek Sylviane Granger (belgická profesorka na Katolické Univerzitě v Lovani; začala s výzkumem žákovských korpusů, jejím badatelským zájmem je zejména kontrastivní frazeologie) svou přednášku nazvala *Nesnadný sňatek frazeologie a lexikografie: Korpusy jako záchrana*.

1. 2 Jednání v sekcích

Jednání probíhala v paralelních sekcích s následujícím zaměřením: techniky překladů frazémů, typologie, modifikace ustálených spojení, frazeodidaktika, kontrastivně pojatá analýza frazémů.

Jednotlivé příspěvky představily frazémy užívané v různých typech diskurzu, např. politickém (němčina, polština) a právnickém; frazémy orientované na diskurzní polemiku, způsoby popisu frazeologie v mluveném jazyce: ustálené konverzační obraty, konverzační formule; diskurzní markery. Objevovala se ale i tradiční témata často v kontrastivním srovnání nebo v didaktickém kontextu, jako somatické frazémy, frazémy obsahující názvy barev, frazémy z gastronomické oblasti. Sborník by měl být vydán v roce 2019.

2. EUROPHRAS 2018, Białystok, 10.–12. září 2018

Reproducibility from a phraseological perspective: Structural, functional and cultural aspects

Hlavní organizátorka: Joanna Szerszunowicz, docentka anglistiky, badatelsky se orientuje na politickou frazeologii.

Jedná se o tradiční velkou frazeologickou konferenci, tentokrát ji hostila białystocká univerzita v Polsku. Na konferenci zazněly čtyři plenární přednášky a dalších 158 příspěvků v sekcích, kterých se současně konalo až 10 najednou. Jednacími jazyky, jak je obvyklé, byly angličtina, němčina, francouzština, španělština a jazyk hostitelské země, polština. Během konference se také proběhlo zasedání členů Europhrasu s volbou výboru a byla stanovena další místa konání konference: v roce 2020 v Lovani a v roce 2022 v Miláně.

2. 1 Plenární přednášky¹

Úvodní přednášku s názvem *Whether Luther or Gorbachev: „Quotation careers“ as an example for reproducibility and entrenchment* pronesla prezidentka Europhrasu Kathrin Steyer z Ústavu německého jazyka v Mannheimu. Dalším řečníkem byl významný belgický frazeolog Jean-Pierre Colson z Katolické univerzity v Lovani, který se dlouhá léta věnuje kontrastivní a korpusové frazeologii. Jeho přednáška měla název: *Linguistic reproducibility and cognitive entrenchment: corpus-based evidence and applications for language teaching and translation*. Joanna Szczek, docentka Ústavu germánské filologie na Vratislavské univerzitě, se věnuje vztahům mezi německou a polskou frazeologií a na konferenci představila téma *Phraseologie und Parömiologie in der germanistischen Forschung in Polen – Versuch einer Bestandsaufnahme*. Poslední plenární přednáška zazněla ve francouzštině a přednesla ji Anna Krzyżanowska, docentka Ústavu románské filologie na Katolické univerzitě v Lublinu. Název přednášky zněl: *Figement, stabilité et reproductibilité: entre système linguistique et discours*.

2. 2 Jednání v sekcích

Vzhledem k rozsahu konference je možné uvést témata pouze výběrově pro ilustraci jejich rozsahu.

Mezi klasická témata patří kontrastivní frazeologie; srovnávání češtiny a makedonštiny představila na příkladu somatismů Jasminka Delova-Siljanova; užívání výrazů spojených s opilostí srovnávala v čínštině a němčině Chunyi Lei. V menší míře byly zastoupeny i paremiologické příspěvky, např. Liisa Granbom-Herranen seznámila posluchače s tím, jak se přísloví užívaná v regionálním tisku překvapivě objevují i v SMS zprávách. Rozsáhlým tématem byla i variabilita, v češtině byla ilustrována příspěvkem Marie Kopřivové na příkladu frazémů se slovesem *dát*; kontrastivní pohled na minimální frazeologické jednotky předložkového typu a jejich odlišnosti v němčině a slovenštině dokumentoval Peter Ďurčo. S reprodukovatelností souvisejí i frazémy obsahující opakování určitého lexikálního prvku, na které se zaměřil Tomáš Jelínek a ukázal je na českých příkladech. Opakování určitého vzorce se ve svém příspěvku věnovali např. Carolina Flinz a Fabio Mollica a dokládali je strukturami typickými pro německá přísloví. Výzkum kolokací představila Christine Konecny příspěvkem o novém typu kolokací v italštině. Nechyběla samozřejmě didaktická témata, příspěvek Evy Hrdinové a Ivony Dömischové poukázal na kulturní rozdíly ovlivňující výuku německých přísloví. Teoretickému vymezení reprodukovatelnosti ve frazeologii se věnoval významný polský frazeolog Wojciech Chlebda. Politický diskurz z hlediska (ne)zdvořilosti popsal Jan Sikora; Elżbieta Dziurewicz se zaměřila na vulgární frazémy v němčině. Białystok je také

¹ V tomto případě necháváme názvy přednášek v původním znění, abychom demonstrovali obvyklou jazykovou pestrost typickou pro velké konference Europhras.

rodištěm zakladatele esperanta, a tak tu zazněl i příspěvek o frazeologii esperanta, kterou dlouhodobě studuje Sabine Fiedler. Konference byla velmi dobře zorganizovaná a umožnila setkání opravdu pestrému spektru frazeologických témat, která by měla být publikována ve sbornících.

3. Productive patterns in Phraseology, Santiago de Compostela, 24.–25. ledna 2019

Hlavní organizátorka: Carmen Mellado Blanco, profesorka němčiny na Univerzitě v Santiagu de Compostela, prezidentka španělsko-německého frazeologického projektu FRASESPAL.

3. 1 Plenární přednášky

Plenární přednášky zahájila anglicky předsedkyně společnosti EUROPHRAS Kathrin Steyer z Ústavu německého jazyka v Mannheimu. Ve své přednášce představila temporální výrazy a opakující se struktury na pomezí časového a způsobového vyjádření. Dalším anglicky mluvícím plenárním řečníkem byl Alexander Ziem z Düsseldorfské univerzity, který se zaměřil na produktivitu, schematicitu a idiomaticitu v lexiko-gramatickém kontinuu. Druhý den zahajovala anglická plenární přednáška Dmitrije Dobrovol'ského (Ruská akademie věd) a Ludmily Pöppel (Stockholmská univerzita) s tématem ruské konstrukce „nu i“ v paralelních korpusech. Další plenární vystoupení představilo možnosti srovnávání frazeologických šablon v různých jazycích a proslovil je německy Elmar Schafroth z Düsseldorfské university). Poslední plenární vystoupení zaznělo španělsky od Glorie Corpas Pastor z Univerzity v Malaze a bylo zaměřeno na frazeologickou produktivitu.

3. 2 Jednání v sekcích

Na jednání konference bylo předneseno 68 příspěvků ve čtyřech paralelních sekcích, jejich témata představovala kognitivní lingvistika, konstrukční gramatika, korpusová lingvistika a pragmatika.

V jednotlivých sekcích s ohledem na pořádající instituce dominoval německý a španělský výzkum. Řada německých účastníků se podílí na projektu kontrastivního výzkumu prepozičních výrazů PREPCON (prepozice + substantivum + kombinace v kontextu), které se v současném pojetí nacházejí na hranicích frazeologie a běžného jazyka (jde o výrazy jako např. *na konci dne*, část může být i frazeologických: *světlo na konci tunelu*), a rozlišení jejich funkcí. Vedle španělštiny a angličtiny je do tohoto projektu díky Peteru Ďurčovi z Trnavské univerzity zapojena i slovenština.

Dalším zajímavým projektem je projekt LeGeDe. Jeho cílem je vyvinout nové počítačové prostředí, které slouží k jazykovému popisu kolokací založenému na

korpusových datech. Cílí především na mluvenou němčinu a popis funkcí lexikálních jednotek v interakci. Cílem je vytipovat lexikální alternativy, specifické slovtvorné jevy i lexikalizované regionální formy. Součástí projektu je i analyzátor lexikálních modelů (vzorců). Jedná se o nástroje, které umožňují nový pohled na současná korpusová data (<https://www.owid.de/lexex/>).

K jednomu z nejzajímavějších příspěvků patřilo vystoupení Stefana Everta a Ulricha Haida s tématem *Mezi kolokací a konstrukcí: lexikální preference v neidiomatických slovních kombinacích*. Pomocí korpusů hledají lexikograficko-kvantitativní charakteristiky lexikogramatických vzorců, zahrnuta je i valence a syntaktická kookurence. Kontext může být velmi komplikovaný, proto nelze použít jednoduchou asociativní míru; představili užití n-dimensionálních kontingenčních tabulek. Z konference by měl vyjít sborník.

4. Svět v obrazech a ve frazeologii II, Praha, 22.–24. listopadu 2018

Hlavní organizátor: Ladislav Janovec z Katedry českého jazyka Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy.

V Praze se v loňském roce konala frazeologická konference s názvem Svět v obrazech a ve frazeologii II; navazovala na stejnojmennou konferenci konanou tamtéž v roce 2016.

4. 1 Plenární přednášky

První část konference byla plenární a zahájil ji František Čermák příspěvkem zamýšlejícím se nad některými teoretickými otázkami frazeologie. Po něm vystoupila Ludmila Stěpanova z Univerzity Palackého v Olomouci s komparativním příspěvkem zaměřeným na prameny české a ruské frazeologie. Dana Baláková a Viera Kováčová z Katolické univerzity v Ružomberku představily svůj výzkum biblické frazeologie. Valerij Mokienko poté srovnával paremiologický obraz světa, který se pojí s opilstvím v češtině a ruštině. Další příspěvek se věnoval Tolstého frazeologii a přednesla ho Jelena Seliverstova. Na závěr prvního dne jednání ještě promluvila Marie Čechová o možnostech uplatnění frazeologie ve výuce gramatiky a Irena Vaňková uvedla z perspektivy kulturní lingvistiky pojetí duše v české frazeologii.

4. 2 Jednání v sekcích

Další dva dny byly naplněny jednáními povětšinou ve třech paralelních sekcích, kde bylo prezentováno 50 příspěvků. Témata sekcí byla opravdu různorodá: Jazykový obraz světa, Frazeologie a dialekty, Frazeologie a literatura, Frazeologie a diskurz, Jazyky a frazeologie v překladech a slovnících, Frazeologie a historie, Frazeologie a škola, Frazeologie a jazyky v kontaktech, Frazémy, korpus, statistika; Frazeologie, démonologie, mytologie, kultura;

Koncept, konceptosféra, vědomí a frazeologie; Frazeologie a média; Metodologické otázky frazeologie, Frazeologie v médiích, Varia. Tato konference byla přehlídkou frazeologických výzkumů probíhajících zejména ve slovanských jazycích: vedle češtiny, slovenštiny a ruštiny zde byly prezentovány i příspěvky týkající se polštiny, běloruštiny, ukrajinštiny, slovinštiny a ve středoevropském prostředí samozřejmě nemůže chybět srovnání s němčinou a v současnosti také s angličtinou. Rozpětí témat sahalo od historického bádání, přes nově i v zahraničí silněji akcentovanou nářeční frazeologii až po frazeologii užívanou na sociálních sítích, v písniích či publikacích pro mládež. Jak přísluší místu konání na pedagogické fakultě, byla část příspěvků věnována didaktice frazeologie. Sborník z této konference je připravován.

Snad určitá symbolika pro frazeologii spočívá v tom, že se všechny zmiňované konference konaly v blízkosti významných poutních míst. Ať je to znamením, že výzkum frazeologie putuje tím správným směrem.

Marie Kopřivová
Ústav Českého národního korpusu
marie.koprivova@ff.cuni.cz

Pokyny pro přispěvatele

Jazykovědné aktuality (časopis Jazykovědného sdružení ČR) přináší vědecké články z oboru lingvistiky, recenze, zprávy o konferencích a informace o činnosti Jazykovědného sdružení ČR. Časopis je otevřen také začínajícím lingvistům. Tematická čísla bývají věnována mimo jiné seminářům pořádaným JS. Příspěvky procházejí interním recenzním řízením.

Své texty zasílejte e-mailem Soně Schneiderové, výkonné redaktorce Jazykovědných aktualit (sona.schneiderova@pedf.cuni.cz). Součástí článků je **abstrakt v angličtině** v rozsahu 100 až 200 slov (včetně překladu titulu článku) a **seznam klíčových slov** v počtu 3 až 10, též v angličtině. Abstrakt by měl být svou povahou rematický a shrnovat obsah celého článku, nikoli jen výsledky. Ostatní typy příspěvků (kronika, recenze, zprávy) abstrakt ani klíčová slova nemají. Při úpravě příspěvku je třeba dodržovat tato pravidla:

1. Pro editaci textu používejte editor Word, písmo Times New Roman o velikosti 12, řádkování 1,5. Nepoužívejte automatické formáty ani různé druhy písma. Text zarovnejte do bloku.

2. Články čleňte do kapitol opatřených číslovaným nadpisem. I další úrovně členění (1.1 apod.) musí mít nadpis. Nečíslujte odstavce.

3. V textu lze používat kurzivu, tučné písmo pro zdůraznění a poznámky pod čarou.

4. Na literaturu se v textu odkazuje příjmením autora, rokem vydání díla, popř. stránkovým údajem v závorkách (Kopečný, 1980, s. 34).

5. Seznam literatury je uveden na konci; řadí se abecedně podle příjmení autora. V seznamu literatury má být uvedena pouze literatura, která je v článku citována.

6. V oddílech Kronika a Nové publikace se bibliografické údaje uvádějí přímo v textu (do závorky).

7. Bibliografické záznamy mají následující podobu:

Garvin, P. L. (1993): Funkční empirismus – noetický podklad soudobého funkcionalismu. *Slovo a slovesnost* 54, s. 241–253.

Ivanič, R. (1994): Characterizations of context for describing spoken and written discourse. In: S. Čmejrková – F. Daneš – E. Havlová (eds.), *Writing vs Speaking: Language, Text, Discourse, Communication*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, s. 181–186.

Mathesius, V. (1982): *Jazyk, kultura a slovesnost*. Praha: Odeon.